

SİCİLYA'DA MÜSLÜMANLAR*

Martino Mario MORENO

Çevirenler: Abdulhalik BAKIR** - Aydın ÇELİK***

İki Medeniyetin Mücadele Sahası Sicilya (Fenikelilerden İslam Fethine Kadar)

Sicilya'nın Coğrafyası

Konu edineceğimiz yerin bilinmesi için buranın kısa bir coğrafyası ile başlamamız gerekmektedir. Sicilya adası, etrafı sivri uçlarla (Punta del Faro) çevrili büyük bir üçgene benzemektedir. Bunlar; Pelora Burnu (Capo Peloro), Boeo (Capo Boeo) veya Lilibeo (Lilibeo) Burnu, Kuş Burnu (Capo Passero) ya da güney istikametinde olan Dalgalar Burnu'dur. Sicilya Adası üç tarafı denizlerle çevrilidir. Doğuda, Ionio Denizi (Mare Ionio), kuzeyde, Terreno Denizi (Mare Terreno), güneyde ve batıda ise Sicilya veya İfrikiyye denilen denizlerle çevrilidir. Adanın alanı ise çevresindeki adaları da kattığında toplam, 25 460 km² olur. İtalya Yarımadası ile Sicilya adasını, yalnızca 3 km. enindeki bir boğaz ayırmaktadır. Bu üçgenin Terreno denizi kıyısında konuşlanan en önemli şehirleri; Termini Imerese şehri ve Sicilya'nın başkenti Palermo'dur. Palermo şehri, altın vaha olarak isimlendirilen yeşilliklerle süslü, göz kamaştırıcı ovası ve körfeziyle tabiatın büyülediği bir cazibe yeridir. Yine buraya yakın olan bir diğer körfezde ise (Arp. Etrabenî) Trapani şehri yer almaktadır. Batı kıyısına gelince, buranın en önemli şehirleri arasında; ismini Arapça Mersa Ali (Ali Limanı)'den alan Marsala şehri yer alır. Marsala, Modern İtalya tarihinde meşhur bir yerdir. Çünkü Garibaldi binlerce taraftarıyla buraya inip sürpriz bir şekilde adayı Bourbon'nun boyunduruğundan kurtarıp, İtalya'ya katmıştı. Bu şehirden sonra Mazara şehri gelmektedir. Bu ismin kökü Arapça'dır. Fakat şehrin tarihi, Fenikelilere ve Romalılara kadar varan eski bir yerdir. Burası, adayı fetheden Müslümanların indiği ilk liman olması bakımından Arap-İslam tarihinde meşhurdur. Sonra Arapça Kerkinte denilen, Agrigento şehri ile (Porto Empedocle) limanı ve Yunanların başkentliğini yapmış olan (Arp.

* Bu çalışma, Martino Mario Moreno tarafından yazılan "el-Müslimün fi Sıktıyye" adı ile Lübnan Üniversitesi'nce 1968 yılında Beyrut'ta yayımlanan Arapça eserin tercümesidir.

** Prof. Dr., Fırat Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğr. Üyesi /ELAZIĞ

*** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğr. Üyesi /ELAZIĞ

Cîle) Gela şehri gelmektedir. Ionio Denizi kıyısında, güneyden kuzeye doğru, Siracusa ve Augusta, Catania ve Taormina- ki, Kayser William II'nin çok sevdiği yazlığı buradaydı- ve Messina şehirleri takip etmektedir. Catania şehrine hâkim konumda ise aniden uyanıp taşlarını ve lavlarını akıtmak için fazla uyumayan aktif Etna yanardağı bulunmaktadır. Adanın iç kısmında ise Arapça 'Alkame isminden gelen Alcamo, eski ismi Enna ve Arapça Kasru Yâni kelimelerinden türemiş (Castro Giovanni), (Arapça) Kal'atü Enîs olan Caltanisetta ve Caltagirone şehirleri bulunmaktadır. Sicilya genel olarak dağlık ve engebeli arazi yapısına sahip olup, düz alanı sınırlı ve azdır. Dağları sarp ve doruk rakımları 2.000 m.'ye kadar yaklaşan üç silsilede kuzeyi kapatmaktadır. Bu üç dağ silsilesinin doğu yakasında biri, Fiume Torto, diğeri Fiume Platani' ırmağı ismindeki iki vadinin kendisini oluşturduğu derin bir kanyon bulunmaktadır. Bu kanyon adayı iki kısma ayırmaktadır ki tarihte önemli bir yere sahiptir. Zirâ asırlar boyunca burası fatihlerin ve askerlerin geçiş yeri olmuştur. Bu kanyonun doğusunda sahilden itibaren yükselen başka dağlar bulunmaktadır. Kıyıdaki dağ silsilelerinin yanında da dâhilî dağlar ve yanardağın tepe yüksekliği 3263 metreye ulaşan Etna dağı bulunmaktadır. Bu dağ birbirine giren dağların zirvesindedir. Adanın geri kalan kısmı engebeli arazi olup, en önemli düz arazi –daha önce bahsettiğimiz gibi- Palermo Vahası ve içe doğru 25 km.'e kadar giren geniş Catania ovasıdır.

Sicilya'nın İklimi

Sicilya iklimi bazı Kuzey Afrika sahilleri özellikleri taşımakla birlikte, mutedil bir havası vardır. Gökyüzü açık havadan ziyade parçalı bulutludur. Genellikle kış mevsimi yağmurlu ve sonbaharı da fazla soğuk değildir. Yazları ise kuraktır. Fakat adaya bol miktarda çığ düşmektedir. Kar ise sadece dağların zirvelerinde görülür. Yüksek zirvelerini istisna edersek Sicilya'nın tümünde Libya dehlizleri ve Tunus iklimi özellikleri görülür. Nehirlerine gelince, bunlar fazla büyük olmayıp, Terreno denizine dökülürler. Yağmurlar kesildiğinde, bir bakıma, akıntısı kesilen Arap nehir yataklarına benzerler. Eğer birileri bu nehri benzer birisiyle canlandırmayı düşünen isterse, onu İspanya'daki el-Vâdi'l-Kebîr'e benzetebilir. Bu nehrin eşi bahsettiğimiz Torto nehri (Fiume Torto)dir. İfrîkiyye denizine dökülen en önemli nehirler ise -az önce geçen- Platani, Belice, Salso, Gela ve Acata ırmaklarıdır. Sicilya'daki ırmakların kralı, sularını Ionio denizine döken Simeto ırmağıdır ki, mitolojik dönemde geçirdiği mutlu günlerini hatırlatmaktadır. Şöyle ki, Simeto, kıyısında çıplak oturan deniz kızlarına bakardı. Deniz kızları alınlarında görülen boynuzları ve teke ayakları ile kendilerini rahatsız eden gençlerin ilahilerini dinlemektedirler... Diğer bir

ırmak ise Yunan şairlerinin şiirlerini terennüm ettikleri ve kıyısında papirüs bitkisinin yetiştiği Anapo ırmağıdır. Adanın kuzeyinde ise Arapça ismi el-Kantara olan Alcantara nehri bulunmaktadır.

Sicilya'nın Nüfusu

Şu andaki (1968) nüfusu 4.414.000 milyondur. İslam hâkimiyeti döneminde 1.600.000 milyon idi. Bu miktar gerçekten yoğun bir nüfustur. Sicilya halkı göç etmeye meyilli olmaları bakımından Lübnanlılara benzemektedir. Nitekim Tunus çiftlikleri zeytinlikleri ve bağlarıyla Sicilyalıların bir şehri gibidir. Halen Trablusgarb'da ikamet eden İtalyalıların büyük ekseriyeti Sicilyalıdır. Mağrib'in tümünde pek çok sayıda Sicilyalı bulunmaktadır. Ancak adadaki büyük göç (sınırlama getirilmeden önce), Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin ve Brezilya'ya yönelik oldu. Tüm İtalya Sanayi merkezlerinde ve resmi dairelerinde zekâları ve dinamiklikleri ile öne çıkan çok sayıda Sicilyalı vardır.

Sicilya'nın Ekonomik Gücü

Eski dönemlerde Sicilya buğday üretimiyle tanınırdı. Bu yüzden de buraya Roma ambarı denilirdi. Daha çoğu yeri kurak iken Araplar buraya pirinç, pamuk, şeker kamışı, fıstık, sumak, za'feran, turunçgiller ve karpuz naklettiler. Halen adanın en önemli üretim ve ihracatını turunçgiller oluşturmaktadır. At, eşek ve katır başta olmak üzere hayvan terbiyeciliği yaygındır. Yine etrafı denizlerle çevrili olan sair ülkelerin vatandaşları gibi Sicilyalılar da balık avlamakla, özellikle ton balığı avlamakla meşgul olurlar.

Madenlere gelince; kibrit dışında maden pek yoktur. Fenikelilerden itibaren, kibrit'in Sicilya'da ihracat ve ithalattaki öncülüğü bilinen bir husustur¹.

Eski Sicilya Tarihi

Bu girişten sonra şimdi de buranın tarihine dönelim. Tarih bize Sicilya'nın iki defada oluştuğunu ve her defasının da asırlar aldığını ifade etmektedir. Burası iki medeniyet - Doğu ve Batı -ile iki unsur -Beni Yafes bir tarafta, diğer tarafta Sâm ve Hâm - arasında kargaşa sahası olmuştur. Ancak sert ve çekişmeli de olsa medeniyetler karşı karşıya geldikleri ateşin sonucunda her iki ordugâhı aydınlatan bir ışık çıkmıştır. Çünkü her bir medeniyet hasmından bazı yararlı iktibaslar yapmıştır. Tıpkı mübareze edenin mübarezeye katılan rakibinin silahını ganimet alması ve kullanması

¹ Bkz. *Enciclopedia Italiana*, Sicilia maddesi

gibi... Nitekim kültürlerin mücadelesinde de savaşlar mübadeleye dönüşmüştür.

Ben bu tarihi (Sicilya'nın eski tarihini) açıklamada iki büyük İtalyan müsteşrikin açıklamalarına dayanacağım. Bunlar; "Tarîhu'l-Müslimîn fi Sıkılıyye" 'nin yazarı Michele Amari ve onun eserini tamamlayan ve düzenleyen Nallino Carlo Alfonso'dur².

Eski çağda Sicilya, Yunanlı (Grek) ve Fenikelî sömürgecilerin hedefiydi. Fenikelîler Kartaca'yı kurmadan önce, Sûr ve Sayda şehirlerinden ayrılan Fenike gemileri buraya doğru ilerliyorlardı. Bu dönemden önce bu adada ticarî koloniler kurmuş olmaları ihtimal dahilindedir. Fakat, elimizdeki zengin tarihi dokümanların takip etme imkanı tanıdığı bu dönemde, Fenikelî Sömürgecilerin Afrika sahillerinden geldiğini düşündürmektedir. Çünkü, Fenikelîlerin sadece Sicilya'nın batı kıyısında konuştuklarını görmekteyiz. Yani Kartaca'ya en yakın olan kıyıda. Fenikelîlerin üç merkez dışında başka bir merkezleri yoktu. Bu merkezlerden biri; Mozia'dır ki, bu şehir, Sûr, Sayda ve Arvâd şehirlerindeki gibi kıyıya yakın bir ada üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Diğer ikisi ise; Palermo şehri ve Palermo körfezinin batı ucunda yer alan Solunte şehridir. Yunanlı sömürgeciler ise yerleşmek için -ki bunların sayısı daha çoktur- adanın kuzeydoğu kıyı kesimindeki, Imera ve Messina gibi şehirleri, yine adanın Afrika'ya yakın olan güneydoğu kıyı kesimindeki, Gela ve Kerkente (Agrigento) gibi şehirleri ve adanın doğu kıyılarındaki tümünü seçmişlerdi. Yunanlıların doğu kıyılarındaki en önemli sömürgesi ise Siracusa idi. Kartacalılar iki buçuk asır kaldılar ama işgallerini genişletmediler. Evet, iki buçuk asır kaldılar, bunların buradaki durumları 827 yılından itibaren otuz yıl kalan, Arapların Mazara'daki ikametlerine benzemektedir ki, kaldıkları bu otuz yıl boyunca Palermo'ya doğru uzanan bir köşe dışında sabit bir yer işgal etmediler. Her ne zaman Saragoza'ya hamle yaptılarsa Saragozalılar Arapların boyunlarını vurdular. Saragoza, Fenikelîlerin de kâbusu idi. Bu şehir, batıdaki müttefiki Agrigento (Kerkente) ile ortak hareket edip, adanın topraklarının 3/5 ine ulaşınca (1/5 i Sicilyalıların, geri kalan 1/5 inin de tamamı Kartacalıların elinde değildi. Çünkü buranın bir kısmı bazı küçük Yunan Cumhuriyetleri'nin elindeydi.) Kartacalı sömürgeciler kendilerini sıkboğaz olmuş gibi gördüler. Bu durumda bazı ticarî üslerle yetinmek siyaseti yerine, daha geniş çaplı askerî ihtilalli siyasete yönelmek zorunda kaldılar. Kartacalılar da Arapların adayı fetih esnasında tekrar tekrar Afrika'dan yeni kuvvetleri çağırdıkları gibi davrandılar. Daha sonra

² Michele Amari, Storia die Musulmani di Sicilia, 2me edition, avec notes de Carlo Alfonso Nallino, Catania, 1933-1939.

Kartaca'dan gelen asker dolu donanma, Yunan İmera şehrini muhasara etti. Ancak Saragoza hâkimi Gelon onları M.Ö. 480 yılında karada ve denizde dağıttı. Yunanlı Şair Pindanos bu zaferi şiirinde övmektedir. Tarihçiler bu galibiyeti, Eski Çağda batının doğuya galip geldiği fetih olarak değerlendirmektedirler. Ancak bu perde (yenilgi) sadece ilk bölüm için inmişti. Saragoza ve Itisa savaşından sonra mücadele iki yüz yıl daha devam etti. Sonuçta, Yunanlılar ve Kartacalılar adanın doğu kıyılarının topraklarını dengeli olarak paylaştılar. Doğu kıyıları Kartacalıların payına düşmüştü. İşte yeni rakip Romalılar sahneye çıktığı günkü Sicilya'nın durumu bu idi. Pön savaşları³ (guerres puniques) Kartacalıların hem Sicilya hem de İfrikiyye'deki direncini kırmıştır. Fakat Yunan ve Fenikeli unsurların Sicilya toprakları civarında birkaç asır dolaşmaları boşa gitmedi. Çünkü her iki medeniyet birbirinden etkilenmeye devam etti. Yunan medeniyetinin adetleri ve alışkanlıkları yüksek pön tabakası arasında yayıldı. Yunan sanatı Fenike sanatına da etki etmişti. Kartacalıların Sicilya'da bastırdıkları paralar, pön nakışları ve harfleri yanında Yunan suretleri ve kitabelerini de taşımaktadır. Diğer taraftan Saragozalı bayanlar Odinis'e: "Bize dön!..." diyerek yas tutmuşlardı. Yunanlılar ve Romalılar, Henon ve Hemlekon (?) adlı iki (Kartacalı) seyyahın coğrafyayı öğreniyorlardı. Şunu belirtmek gerekir ki, Roma Senatosu, Kartacalı Macon'un çiftçilik ile ilgili yazdığı yirmi sekiz kitabının Latinceye çevrilmesini emretmişti. Çiftçilikle ilgili bu kitapların batı çiftçiliğine etkisi birkaç asır sürdü. Aynı şekilde daha sonraları Arapların mevcudiyeti Sicilya'da ziraatin gelişmesine etki etti. Sicilya Kralı Normandiyalı Roger Arap coğrafyacısı el-İdrisi'yi şehirlerin kuruluşu ile ilgili bir eser te'lifi ile görevlendirdi ve yine birkaç Arapça ilmi eserin çevrilmesini de emretti.

Adanın Roma hâkimiyetine girmesinden sonra Antonios'un eliyle Sicilya Roma topraklarına tam anlamıyla katıldı. Ada böylece kısa sürede dil ve kültür olarak latinleşti. Birkaç asır boyunca adanın tarihi, İtalya tarihinin ve imparatorluğunu tamamlayan bir parçası oldu ki, bu bizim ilgi alanımızın dışında kalmaktadır.

Ardından, Berbeîlerin saldırıları başlayınca ve Vandallar İfrikiyye'nin kuzeyine yerleşince, bu Germen kavmi, tıpkı Kartacalıların yaptığı gibi, Batı Sicilya'da bir köşeyi işgal ettiler. Zirâ tarih kendisine dönmeye meyyâldir. Ancak, Doğu Roma İmparatoru Justinien fazla geçmeden Vandalları ve onların dışındaki Berberîleri adadan uzaklaştırdı. Bu tarihten itibaren Sicilya,

³ Pön Savaşları; Kartaca Savaşları olarak da bilinir. Kartaca ile Roma Cumhuriyeti arasında M.Ö. 264-146 yılları içinde Ak Deniz egemenliği için yapılan savaşlardır <http://tr.wikipedia.org/wiki> (Çev. Notu)

Strategos lakaplı bir vali veya patriğin idaresinde Bizans İmparatorluğu'nun eyaletlerinden bir eyalet haline geldi. Ada ikinci kez- özellikle üst tabakadakiler- Yunan kültürü çerçevesine girdi. Adanın geneli Latince dili üzerine devam etti. Kilise ise bağlılık açısından Roma kürsüsüne tabi iken, İstanbul Patrikliği'ne katıldı. Ancak bu durum adanın akidesini değiştirmedii. Çünkü bu zamanda Bizans Kilisesi'nin Roma Kilisesi'nden ayrılması henüz tamamlanmamıştı. Arap hâkimiyetinden ve Normanların fethinden sonra Sicilya, latin inancına ve ibadetlerine geri döndü. Nitekim Grek Ovası olarak bilinen ovada, günümüze kadar varlığını sürdüren bir miktar Katolik Rum halen mevcuttur.

Sicilyalılar Bizans hâkimiyeti altında mutluluk ve rahatlık yüzü görmediler. Buna neden ise, ödedikleri verginin çok ağır olması ve bir de kendilerini vatanlarından koparıp sebebini anlamadıkları harplerde savaşmak için uzak memleketlere gitmek durumunda kaldıkları mecburi askerlik idi. Yine çiftçiler ismen hür olup, gerçekte ise köle idiler. Çünkü onlara, ne çalıştıkları araziden ayrılma ne de sahiplerini değiştirme hakkı verilmişti. İşte bu memnuniyetsizlik, Müslümanlar sahneye çıktıklarında ahalinin ülkeyi savunmadaki zayıflığın nedenini açıklamaktadır.

İlk Arap Saldırıları

Sicilya coğrafi konumu açısından, Lübnan ve İfrikiyye olmak üzere iki yönünden Müslümanların saldırısına maruz kalmıştır. Muaviye önce Lübnan sahillerinden gönderdiği gemilerle adaya hücum etti. O zamanlar Muaviye, Osman'ın hilâfeti döneminin Şam valisi idi. Kendisi bizzat hilâfet tahtına geçtikten sonra ise adaya saldırıyı İfrikiyye'den tekrarladı. 650 yılına doğru meydana gelen birinci hamle hakkında Babevî(Papa)'nın kitabı (Liber Pontificalis) ve Papa Martin'in mektupları dışındaki eserlerde konu hakkında söz edilmemektedir. Muaviye'nin bu seferdeki amacı sadece talan ve esir almaktı. İkinci hamleye gelince; bu da 670 yılı dolaylarında veya el-Bîrûnî'nin ifadesiyle 673 yılında meydana geldi. Seferin komutanı, İfrikiyye fatihi Mu'âviye b. Hudeyc'in komutanlarından biri olan, Abdullah b. Kays b. Muhalled el-Fezârî idi. Bu komutan da yalnızca talan ve ganimetle yetindi. Ardından da İfrikiyye'ye geri döndü. Anlatıldığına göre, el-Fezârî, bu seferde çok sayıda putlar, yani, Meryem ve Azizlerin mücevherlerle süslü heykellerini ganimet aldı. el-Fezârî onları Halifeye gönderdi, o da bu heykellerin, Hind Pazarı'nda satılmasını emretti. Böylece bunlar fiili birer put haline geldiler. Yine bu seferde göze takılan bir diğer husus ise -tarihçi Theophanes'in anlattığına göre- Sicilyalı bazı esirlerin Dımaşk'a gönderildiği ve orada oturanların esirleri beğendikleri, hususudur. Bu bilgi Yakut'un "Merâsîdül-İtlâ' " adlı eserinde anlattıklarıyla uyusmaktadır.

Yakut eserinde; “Dımaşk’ın yakınında ismi es-Sıkılıyyât olan bir köy vardır” demektedir. Sicilyalı Ebu Hafs İbn Halef Ömer’in kitabındaki, “el-Gûte‘de Sicilyalıların yaşadığı bir köy bulunmaktadır”, ifadesi bu bilgiyi açıklamaktadır. Bu ifadeler Amari’ye aittir. Diğer yandan el yazma eserleri inceleyen Prof. Nallino; eserlerde (Arapça gramerinde) nekrâ olarak yani (sıkılî) ve tesniye (ikil) olarak (sıkılîyâni) biçiminde yazılmış, Sicilyalıların yaşadığı bir köy ismine rastlamıştır. Yine başka bir görüşe göre, (sıkılıyâni) kelimesindeki (elif) ve (nun) harfleri, İtalyanca dilindeki nisbet alametidir. Zira. İtalyanca “Siciliano” dediğinde, anlamı, “Sicilyalı” demektir.

Müslümanların ayakları İfrîkiyye’de yere sağlam bastıkça, adaya yaptıkları saldırılarında artış olmuştur. Özellikle, ada İfrîkiyye’yi yeniden ele geçirmeye çalışan Bizanslılar için bir üs ve saldırıyı gerçekleştirip kaçan Hristiyanlar için bir sığınak idi. Bu yüzden Hasan b. Nu‘man ve Musa b. Nusayr Tunus limanını muhkem (kale) yaptılar. Her ikisi, ilk uygun fırsatta Sicilya üzerine saldırmak için burayı bir sığrama yeri edindiler. 704 yılında, Musa b. Nusayr “Eşraf Savaşı” olarak isimlendirdiği harekâtı düzenledi. Harekât sonucunda elde ettiği 1.000 kişilik esir ve ganimetlerin pazardaki satışından, orduda bulunanlar, kişi başına 100 altın dinar kazandı. Bunu müteakip gerçekleştirilen harekâta Müslümanlar Saragoza’ya girme imkânı buldular. Ancak, sadece ganimetle yetinip, Sicilya’da kalmadılar. Yapılan diğer bazı savaşların durumu da aynı şekilde idi. Genellikle ganimet yüklü gemileri ya fırtınalar batırıyor ya da Grek ateşiyle yakılıyordu.

740 yılındaki harekâtın neticesi daha büyük olacak gibiydi. Çünkü Habib b. Ebî Ubeyde, muhteşem bir ordunun başında Saragoza şehrini muhasara etti. Şehir halkı fidye olarak büyük miktarda mal vermeye razıydı. Habib ise adanın içlerine girmeye hazırlanıyordu. Ancak İfrîkiyye’de çıkan ayaklanma onu derhal geri dönmeye mecbur etti. Bu tarihten sonra Müslümanlar Sicilya’yı istila etmek fikrinden vazgeçtiler. Hatta, Mağrib Emirleri, özellikle Ağlebîler barış ve ticaret anlaşmaları imzaladılar. Aynı şekilde, Ağlebîler Devleti kurucusu İbrahim İbn Ağleb, süresi 10 yıl olan bir barış antlaşması imzaladı. Ancak ne o, ne de oğlu ve halefi Ebu’l-Abbas bu anlaşmaya uymadılar. Fakat, Bizans donanması eliyle gerçekleştirilen çok yıkıcı bir deniz saldırısına uğramasından dolayı, Ebu’l-Abbas anlaşmayı 10 yıllığına daha yenilemek zorunda kaldı. Yapılan anlaşma, taraflara, esirleri geri vermek ve İfrîkiyye ile Sicilya arasındaki ticarî harekete engel olunmaması, yükümlülüğünü getiriyordu. Ancak Ebu’l-Abbas’ın halefi olan kardeşi Ziyâdetullah b. Abdullah, adaya amcası oğlu Muhammed b Abdullah komutanlığında bir ordu göndermek suretiyle, bu anlaşmayı 4 veya 5 yıl sonra ihlal etti. Onun tüm çabası ise ganimet ve esir almaktı.

Ağlebîlerin Adayı İstila Etmesi

Fransızların, “şimdi armutlar olgunlaştı” dediği gibi, Ziyâdetullah İfrîkiyye’de Berberîler arasında çıkan ayaklanma ile meşgul iken, Sicilya’ya saldırma fikrinde bazı tereddütler yaşamaktaydı. Ancak Sicilya kuvvetlerinin büyük komutanlarından biri İfrîkiyye’ye gelip, Ziyâdetullah’ı, hasadı bol ve yakın olmasından dolayı adayı ele geçirmesi hususunda teşvik etmesiyle, onun bu konudaki endişesi sona ermiş oldu. Bu komutanın ismi Euphemios idi. Arap tarihçilerinin dediğine göre, bu zat, Kral’ın Patrik komutanlarından biriydi. İtalyan ve Bizans kaynaklarının belirttiğine göre ise (toypmapxhc) yani fırka komutanı idi. Şahsi bir meseleden dolayı onunla Sicilya genel valisi arasında bir düşmanlık çıkmıştı. İtalyan kaynaklarından birisinin belirttiğine göre, genel vali, onun nişanlısını elinden almıştı. Bir diğer kaynağa göre de Euphemios, onun manastırından bir rahibeyi alıp götürmüş, genel vali de bu yüzden onu cezalandırmıştı. Amari ise bu suçlamanın, Yüksek Bizans İdaresi tarafından çok ilgi duyulan yerli bir komutanı kendisine güvenmediğinden dolayı, uzaklaştırmak için vasıta yapıldığını, düşünmektedir. En-Nüveyrî, İbnu’l-Esîr ve İbn Haldûn gibi Arap tarihçileri ise; ada patriğinin, İmparator tarafından işlediği bir cinayetin akabinde cezalandırılmasını ve azledilmesini emretmesi dışında bir neden göstermezler. Mevzu ne olursa olsun, Euphemios diğer komutanlara karşı baş kaldırdı (Bu isyan Sicilyalıların Bizans’a karşı yaptıkları ilk ayaklanma değildi) ama yenildi ve sonuçta bazı taraftarları kendisinden ayrıldılar. Bunun üzerine Euphemios Kayrevan’a kaçtı ve adanın fethi için delil ve destek olarak kendisini Ziyâdetullah’a teslim etti.

Ziyâdetullah’ın ve halkın sevdiği, sözü dinlenen bir danışmanı vardı. Bu kişi, Kadı Ebu Abdillah Esed b. el-Furat b. Sinan idi. Bu kadı Harran’da doğmuş, babası ise Ubu Müslim’in katledilmesinden sonra, Abbasî halifesi el-Mansur’un İfrîkiyye’ye gönderdiği Horasanlı ordunun askerlerinden biriydi. Babası onu henüz iki yaşında iken, Beraberinde Kayrevan’a getirmişti. Esed, Tunus’ta Kur’an ve Temel Dini İlimler tahsil etti. Sonra Irak’a gitti. Önce Ebu Hanife mezhebine, sonra da Malikî mezhebine geçti. Diğer fıkıh dallarında ise İbn Kasım’ın yolunu takip etti. 797 yılında, kendisine nispetle “el-Esediyye” adındaki kitabıyla Kayrevan’a geldi. Burada bir medrese açtı ve büyük şöhretine kavuşunca da kadı olarak atandı. Ziyâdetullah tüm devlet işlerinde onunla istişare ediyordu.

Euphemios, Ziyâdetullah’ın ordusu ve donanmasıyla Sicilya’ya saldırı düzenlemesini teklif etti. Ona beraberindeki gemileri ve Sicilya’daki taraftarlarıyla, ülkenin tüm gizli taraflarını ve inceliklerini bilen tecrübesiyle destek sözü verdi. İş Müslümanların başarısıyla tamamlandığında –ki onun

amacı ve hatta buna emindi- Ziyâdetullah adada, Bizans İmparatoru konumunda olacaktı. Euphemios da naibi olacaktı. Bu teklifler karşısında Emir, Berberîlerin “cemaat” dedikleri meclisini topladı ve meseleyi görüşmeye sundu. Toplantıya katılanlar, ilk başta konu hakkında tereddütte kaldılar. Onlardan bir kısmı, anlaşmaya saygı gösterilmesini, bir kısmı, adanın ele geçirilmeme riskini ve Bizans donanmasının gücünü hatırlatıyor, bir kısmı ise henüz bastırılmayan İfrîkiyye ayaklanmasına dikkat çekip, bu durumda Emir, içeride isyanla kuşatılmış iken, dışarıda nasıl bir savaşa girişeceğini, belirttiler.

Yaşı ilerlemiş kadı ise dışarıda kazanılan bir zaferin, içeride emîrin merkez idaresini güçlendirmek için en iyi vasıta olacağını farkındaydı. Anlaşmaya saygı gösterilmesi gerekliliğini savunuların iddiasını, Sicilyalıların, anlaşma şartlarına aykırı olarak, Müslüman askerlerin bir kısmını vermemekle, itham etmek suretiyle onların delillerini çürüttü.(Onların geri verilmemesinin sebebi, onların Hristiyanlık dinine intisap etmeleridir. Öyle ise, bunlar Müslüman ehlinden sayılmazlar.) Ayrıca onlara adanın savunma zaafalarını açıkladı. Sözlerini de Kur’an’ın şu ayetiyle tamamladı: “(Ey Mü’minler!) düşman karşısında gevşemeyin ki, barış istemek zorunda kalmayasınız. Allah sizinle ve yaptıklarınızın mükâfatını asla eksiltmez.” (Muhammed Süresi, ayet 35). Bu söz görüşmenin neticesi oldu ve Sicilya’ya saldırı kararı verildi. Esed, başkalarının aşırı ganimet ve esir talebinde bulunur, böylece bu savaş da eski savaşlar gibi sonuç vermez korkusuyla, şerefli görev olan mücahidlerin komutanlığını talep etti.

Ziyâdetullah’ın kuvvetleri Sûse şehrinden denize açıldılar. Ordu yüz gemiyle taşınan 700 atlı ve 10.000 piyadeden oluşuyordu. Gemiler 14 Haziran 827 yılında ayrıldılar ve 17 Haziran’da, Euphemios’un adamlarının olduğu batı sahilinde bulunan Mazara şehrine yanaştılar. Başında Lâte denen komutanın bulunduğu Palermo’daki Hristiyan kuvvetleri telaşa kapıldılar. Savaş, Palermo civarında, daha sonra bu isimle isimlendirilecek olan bir meydana patlak verdi. Sicilyalılar sayı ve teçhizat bakımından Müslümanlara göre daha üstün idiler. Ancak zafer Arapların oldu. Ardından Esed b. el-Furat Saragoza şehrine yöneldi ve Grek döneminden beri şehrin etrafında var olan taş geçitlerde karargâh kurdu. Burayı on ay boyunca muhasara etti. Ordusunda yayılan veba salgını yüzünden, hem kendisinin hem de askerlerinin çoğu hayatını kaybettiği için az kalsın Müslümanlar teslim olacaktı. Neredeyse bu savaş da eski savaşlar gibi son bulacaktı. Çünkü Müslümanlar ümitsizliğe kapılmış, İfrîkiyye’ye dönmeye karar vermişlerdi. Şayet Bizans donanması gemilerini batırmamış ve dönüş yollarını kesmemiş olsaydı adayı terk edeceklerdi. Bu esnada Müslümanlar

karaya doğru kaçtılar ve Sarakosa'ya bir merhale mesafede olan Mineo kalesini fethedip, teselli buldular. Sonra Euphemios'un teşvikiyle, kendisinin devlet üniformasını giymiş olduğu Kasru Yâni (Castro Giovanni) üzerine muhasarayı yoğunlaştırdılar. Fakat hain ihanetle öldürüldü. Çünkü şehir sakinleri, anlaşmanın teslim şartlarını görüşmek üzere kendisini davet ettiler. Bunun üzerine Euphemios buluşmak üzere gitti. Heyetlerinin az sayıda koruması vardı. Bir de baktı ki heyette eski arkadaşlarından olan iki kardeş de var, selamlaştılar ve birbirlerine sarıldılar. Ansızın sarılanlardan biri boynunu yakaladı, diğeri ise onu sırtından hançerledi. İşte Euphemios bu şekilde öldü. Oysa muhteşem bir törenle şehre girmeyi tasarlamıştı. Hakikatte ise, vatan haininin katli nedeniyle övülen bir törenle, başı kesik olarak şehre girdi. Müslümanlar istemeden de olsa, Bizans ordusu gelip savaşıncaya ve onları çekilmeye zorlayıncaya kadar, sarayı muhasaraya devam ettiler.

Müslümanlar iki yılını, adanın başka bir yerini ele geçiremeden sadece Mazara limanını ve Mineo kalesinde kalmakla geçirdiler. Fakat İfrikiyye'den destek için gelen asker dolu 300 gemi onların durumunu düzeltti. Daha sonra saldırıya başladılar ve 831 yılında Palermo şehrini fethedebildiler.

Böylece, dört yıl boyunca süren ağır mücadeleden sonra, sonunda Müslümanların ayakları adanın kuzey batısındaki köşede yere bastı. Yani Fenikelilerin içine kapanmış oldukları bölgede. Erişilmez olan Kasru Yâni (Castro Giovanni)'nin bulunduğu adanın kalbi, adanın doğu sahilinin tamamı ve batı sahilinin güney kesimi ise tüm bu yönler Bizanslıların elinde kaldı. O zamandan itibaren mücadelenin ikinci faslı başladı. Fakat bu yeni bölüm birincisinden çok daha uzun oldu.

Endelüs'ün fethiyle Sicilya'nın fethi arasındaki fark şudur; Araplar İspanya'da önlerinde kendi gücüne dayanan son derece zayıf, mahallî bir yönetimle karşılaştılar. Şu kadar var ki, Sicilya'ya yönelenler ise doğudan batıya uzanan içindeki milletlerin gücüyle ve denizleri dolduran donanmasıyla önlerinde duran bir İmparatorlukla karşılaştılar. Bu durumda Müslümanlar, Bizanslıları adadan atmak istediklerinde onların tabii ve ustalıklı yapılmış erişilmez karasal kalelerine peş peşe saldırıyı gerçekleştirmeleri gerekiyordu. Yine deniz üslerinin birini diğerinden sonra almaları gerekiyordu. Kaldı ki Bizanslıların üsleri sadece Sicilya'da değil, aynı zamanda adanın civarında da vardı.

İslam Fethinden Normandıyalıların İstilasına Kadar Sicilya'da Müslümanlar

Biz ilk bölümdeki konferansımızda dedik ki; Palermo'nun fethiyle, Sicilya adasının fethi oyununun sahne perdesi kapanmadı. Yine birinci bölümde biz, kendini tecrit eden Müslümanları Sicilya'nın kuzey batısındaki uzak köşesinde terk etmiştik. Tıpkı İonia döneminde Yunanlıların sahip olduğu bir tutumluk yer gibi... Buna ilaveten, Bizanslıların adadan atılması, adanın bizzat kendi deniz ve kara üslerinin bertaraf edilmesi bir tarafa, aynı zamanda adaya yakın olan, Bari ve Kalibriya'daki Reggio gibi üslerin tümünün aşılmasına da bağlıydı. Bundan dolayı, Arapların Palermo'yu istilaları yavaş ilerleyen, çokça merhaleleri, durakları, ileri-geri çekilmeleri, belli bir sahada olmayan, aksine çok yönlere dağılan kavisli fetihlerle yapıldı.

Palermo'nun düşmesinden sonra, Arapların yaptığı ilk şey, İtalya Yarımadası'na yönelmeleridir. Düşmanı zayıflatmak ve Sicilya'dan uzakta tutmak maksadıyla bu adaya saldırılar düzenlediler. Burada yoğun nüfusu bulunan rakipleri, Longobardes, Francs (Frenkler) gibi ve Bizans velayetinden kurtulmaya meyilli olan cumhuriyetlerin tümüne hoş görüyle yaklaştılar. Bu nedenle Müslümanlar, Napoli Cumhuriyetiyle tarafları 50 yıllık bir süreyi içeren anlaşma imzaladılar.

Şimdi Müslümanların adadaki fetihlerinin merhalelerine bir göz atalım; Müslümanlar, 842 veya 843 yılı yani Mazara'ya yerleşmelerinden 15 yıl sonra Messina şehrini fethettiler. Burası boğaza hâkim olmasından dolayı son derece önemli bir deniz üssüdür. Kezâ, 859 yılında yani fethin başlamasının 31. yılında, Bizanslıların dağdaki sağlam kalesi olan Kasru Yanî 'yi ele geçirmeyi başardılar. Ancak Saragoza halen önlerinde aşılması zor bir engel olarak durmaya devam ediyordu. Burayı ele geçirmek hiç de kolay değildi. Çünkü şehir halen Bizanslıların elindeydi. Erişilmesi zor olan limanı, Bizans donanmasını barındırıyordu. Onlara, büyük imparatorluğun her bir köşesinden grup grup gelen orduları adanın her tarafına gönderme imkânını tanıyordu. Bu nedenle de Müslümanların galibiyetleri ve fetihleri tehdit içeren bir neticeye varıyordu. Bunun kanıtı ise, Arapların 30 küsur yıl boyunca fethiyle uğraşmış oldukları Kasru Yanî kalesidir ki, aynı yer 5 yıl sonra ellerinden çıkmıştır. Bu yüzden Müslümanların cesareti bir kez daha kırıldı ve durakladılar. Eski güçlerine ancak İfrikiyye'de son derece azimli ve dirayetli bir adam tahta çıktıktan sonra ulaşabildiler. Bu adam, zulmü ve acımasızlığı dolayısıyla reâyası tarafından "el-fasık" lakabı verilen İbrahim b. Ahmed el-Ağlebî'dir.

İbrahim b. Ahmed el-Ağlebî

İbrahim, idareyi yaşının küçüklüğünden istifade ettiği veliaht olan amcası oğlundan zorla aldı. Onu öldürmek ve cezalandırmak ile de yerini sağlamlaştırdı. O, kan akıtmaktan, ıstırap çekenlerin acılarını seyretmekten, hoşlanan birisiydi. Hiçbir şey, kurbanının göğsündeki kalbin çıkarılması ve onun kalp atışlarını seyredilmesinin verdiği haz kadar, kendisini eğlendirmezdi. Onun işlediği korkunç olaylarından birisi, Hirodos ? denen şahsın tüm hizmetçilerini boğazlamasıdır. Çünkü kâhinlerden biri, kendisinin bir çocuk tarafından öldürüleceğine dair kehânette bulunmuştu. O, Yahudilerin zunnâr(kemer)larının, üzerinde maymun resmi bulunan beyaz bir kumaştan olmasını, Hristiyanların kemerlerinin ise üzerinde domuz resmi bulunan beyaz bir kumaştan olmasını emretti. Nefûse kabilesinden olan beş yüz esirin kalbine mızrağı kendi eliyle dürttü. Kâtiplerinden birisini diri diri gömdü. Eşlerinden ve önde gelenlerden çok sayıda bayanı asarak, çarمیha gererek ve diri diri gömerek öldürdü. Bu zulmü, haksızlığa uğrayan İfrîkiyye ve Sicilya vatandaşlarının şikâyetleri halifeye ulaşınca kadar devam etti. Sonunda halife onu azletti. Bu esnada İbrahim, cihad ve kâfirlere karşı parlak bir başarıyla kendini temize çıkarmak istedi. Bu amaçla Sicilya'ya gitti ve Saragoza'yı fethetmeye karar verdi. Böylece Müslümanlar Bizanslıların son kalesini ikinci kez muhasara ettiler. Esed b. el-Furât'ın bu şehrin surları karşısındaki ölümü üzerinden 50 yıl kadar zaman geçmişti. Ama bu kez, Müslümanlar hem sayıca az değil, hem de kuvvetli bir ordu olup, o zamanlar henüz benzeri görülmemiş iri taş ve uzak mesafeye atabilen mancınıklara sahiptiler. Ayrıca denizden de Bizans donanmasını engelleyen gözde bir donanma onları destekliyordu.

Serkeş Saragoza'nın Düşüşü

Düşman sayısının (Müslümanların) çokluğu ve güçlü savaş teçhizatına rağmen, şehir halkı ve Bizans muhafızlarının engellemesi dokuz ay sürdü. Savunanların tümü zorluklara dayanıklı ve büyük bir kesimi son derece inatçı bir sabıra sahiptiler. Bunlar sizlerin de iyi tanıdığı asîlerdir. Yani Ceracime'dir.- Çünkü sizden bazıları onların neslindensiniz. – Fakat açlık ve hastalık bu kahraman insanları kırıp geçirdi. 878 yılı Mayıs'ın 21. gününün sabahı mancınıklar en büyük taşlarını şehrin üzerine yağdırdılar. Bu saldırıda en büyük burç yıkıldı. Surlarda gedikler açıldı ve Müslümanlar kaleye girdiler. Olay, katliam ve eşine az rastlanır bir tahribatla sonuçlandı. Kafası kesilmeyenler esir edildiler. Yıkılmayanlar yakıldı, yok edilemeyenler ise gasp edildi. Fatihler İyonya denizinin idare merkezi olarak mamur bir şekilde yapılmış şehirden, enkaz üstünde enkaz bırakmadan çekilmediler.

Taormina'nın Düşüşü

Aradan 14 yıl daha geçtikten sonra İbrahim b. Ahmed bu kez Taormina şehrini ele geçirdi. Ve aynı yıl İtalya adasında bulunan Cosenza şehrinin muhasarası esnasında öldü.

Biz bu tarihi yani, 903 yılını, Sicilya'nın fethinin ikinci bölümün tamamlaması olarak ele alacağız. Bunun üç nedeni vardır:

1-Bu zaferle, Bizanslıların adadan atılması tamamlanmıştır.

2-Bu yılda, Fatımî Devleti yıldızının doğuşunun ve Ağlebîler Devleti'nin yıkılışının öncüsü olan Berberî Kutâme kabilesi ayaklanması ki Mağrib'de geniş bir alana yayıldı.

3-Yine bu ayaklanmanın ortaya çıkmasından dolayı Ağlebîlerin Sicilya'dan uzaklaşmaları, adayı boşalttıktan sonra Bizans tehdidinin olmaması, Sicilyalıların tedricen özerk bir yapıya, hatta bazen de bağımsızlığını elde etmeye doğru itmesi.

Bu yıla, gökyüzünde görülen çok sayıda parlak cisimler (meteor) den dolayı "senetü'ş-şuhub" denmiştir. Umarım bu parlak cisimler bizim geriye kalan yolumuzu da aydınlatacaktır. Zirâ, tüm bu kan akıtıcı savaşlardan sonra barış emâreleri ve medeniyete dair şeyler görmekteyiz. Çünkü kanlar, bazen verimli olur ve yıkımların ortasında yeşillikler bitirir.

Özerk İdarenin Başlangıcı

Sicilya'daki Bağımsızlık hareketi, zorba İbrahim b. Ahmed el-Ağlebî'nin sert tutumunun sebep olduğu ayaklanmanın şekillendiği yıllardan itibaren başlamıştır. Ancak o, Araplarla Berberîler arasında var olan anlaşmazlıktan istifade ederek bu ayaklanmayı kolaylıkla bastırmaya muvaffak oldu. Sonra, Hristiyanlara karşı cihad ilan etmek için bizzat Sicilya'ya geldiğinde, Taormina'da ulaştığı büyük başarı ve şehit olarak ölmesi sayesinde, hem kendisi hem de ailesi cezalandırılmaktan kurtuldu.

İbrahim'den sonra gelen ve güzel ahlakı ile bilinen oğlu Abdullah, babasının halka çektiğini unutturdu. Fakat Sicilya'da naibi olarak bıraktığı oğlu Ziyâdetullah, kötülüğü ve ahlaksızlığıyla, Ağlebîler idaresini yeniden nefret edilir hale getirdi. Bu dönemde, yani 903 yılında, Emir onu azletti ve Kayrevan'a çağırdı. Bunun üzerine, bu alçak, babasının hadimlerinden ikisine emir vermek suretiyle, hamamda istirahati esnasında uyuyan babasını suikast ile öldürttü. Bu cinayetiyle, zulüm halkaları silsilesinden oluşan bir yönetimi başlattı. Ahlaksızlıkla, fuhuşla, cellâtlarla ve kılıçlarla geçen altı yıl kadar bir süreyle tahtta kaldı. Sonunda 909 yılında firar etmek zorunda kaldı

ve 910 yılında Ağlebîler Devleti sona erdi. Böylece Abdullah el-Mehdî Tunus'ta ismi el-Mehdiyye olan yeni başkentini ve yeni devletini kurdu.

Ziyâdetullah kaçır kaçmaz, Sicilya'nın ileri gelenleri, Ali b Muhammed b. Ali el-Fevvâre (Bu lakap Palermo'nun kurumuş su kaynaklarından birine nisbetle verilmiştir.)'yi adaya reis olarak seçtiler. el-Mehdî'den de bu şahsın onanmasını ve hil'at giydirilmesini talep ettiler. -Daha önceki Sicilya valileri, geleneksel olarak Ağlebî emirleri tarafından kendi aile fertleri arasından tayin edilirdi- Bu seçim, Sicilya'nın özerk bir idâreye meylettiğinin bir işaretiydi. el-Mehdî onu tasdik etmiş ve Fevvâre'ye hil'at giydirmişti.

Ancak fazla geçmeden onu, kendisinin atadığı ve ismi Ahmed b. Ali b. Kuleyb, lakabı İbn Ebu Hinzîr olan yeni bir vali ile değiştirdi. Fakat bu lakap, onun için bir iyi haber çağrısı olmadı. Gerçekten, İbn Ebu Hinzîr "domuzumsu" pek çok suç işledi. İdarî görevlere Sicilyalıların yerine yakınlarını yerleştirdi. Şîâ mezhebî hukukunu kabul edip, Sicilya'da yürürlükte olan Sünnî Malikî mezhebi hukukunu iptal etti. Sicilyalılar arasında fitne çıkarmaya teşebbüs etti. Fakat "parçala idare et" yöntemi bu kez ona fayda etmedi. Zirâ, tüm bu yaptıklarından dolayı halk ayaklandı ve onu sarayında muhasara etti. Halk onu, kapıdan değil, bir ayağı kırık olarak pencereden çıkmaya mecbur etti ve hapsedti. Ardından da hem yaptığı zulmü şikâyet hem de azlini talep etmek için el-Mehdî'ye elçi gönderdiler. el-Mehdî Sicilya halkının isteğini yerine getirmeyi hikmet sayarak, onlara el-Belevî isminde başka bir vali gönderdi. Halkın tavrından dolayı halen tedavisini yapamayan İbn Ebu Hinzîr'i de kırık ayağının tedavisi için Kayrevan'a çağırıldı. Sicilyalılar daha başlangıçta, Belevî'den memnun kalmadılar ve 913 yılında onu Palermo'dan kovdular. Aynı şekilde Fatimîlerin Kerkinte (Agrigento) valisini de kovdular ve sâhibu'l-hums yani mal müdürünü, aşırı vergi yüklemesinden duydukları rahatsızlıktan dolayı öldürdüler.

İbn Karheb

Sicilyalılar, bu şekilde tüm İfrikiyye yöneticilerinden kendilerini kurtardıktan sonra, Berberî ve Arap olan avam ve eşrafın hepsini toplayıp, Ahmed b. Ziyâdetullah b. Karheb'in emirliği için çağrıda bulundular. İbn Karheb, varlıklı, soyu emirlere dayanan, iyi ahlaklı, vatanını seven birisiydi. Sicilya'ya bağımsız bir yönetim sunmaya gayret etti ve bu hedefe ulaşmak için mevcut yolu açmaya karar verdi. Bu yol ise, Bağdat halifesinin himayesi altına girmekti. O, Bağdat halifesinden bir yetki belgesi talebinde bulundu. Zirâ, Bağdat halifelerinin zayıf gücü, onların, adayı bir temsilciyle idare

etmesine mani idi. Nitekim ada halkı hep birlikte onun bu fikrine katıldılar. Neticede İbn Karheb hutbeyi Abbasî halifesi el-Muktedir Billah adına okuttu. Bu halife kendisine siyah hil'at ve siyah bayrak gönderdi. İşin başında, İbn Karheb'in gidişatı başarıyı yakalamış gibiydi, Nitekim o, el-Mehdiyye yakınlarındaki Limte limanında demirlemiş olan Fatimî gemilerini yakmak ve orada bulunan şahsî düşmanı İbn Ebî Hinzîr'i esir alıp öldürmek, Safakos şehrini harap etmek ve Bizanslılarla gerçekten olumlu şartlar içeren bir anlaşma yapmak, gibi bazı işleri yapmayı başardı. Bizansla yaptığı anlaşma maddelerinden birisi; kendileriyle savaşmama karşılığında Bizanslılara yıllık bir miktar malın verilmesi idi. Ancak İbn Karheb, dâhili işleri ve asi eşraf kesimini kontrol altına almak isteyince, başarıyı elden kaçırdı. Bunlar(eşraf) onu ve onunla birlikte reislerine tabi olmaya alışkın olan halk da onu yüzüstü bıraktılar. Netice itibariyle, her kes ona karşı ayaklandı ve İbn Karheb'i esir alıp el-Mehdi'ye gönderdiler. Fatimî halifesi, onun derisinin soyulmasını, ayakları ve ellerinin kesilmesini, Lamte'de bulunan İbn Ebî Hinzîr'in öldürüldüğü yerde çarpmıha gerilmesini emretti. Böylece, Sicilya'nın bağımsızlık kazanmak için sarf ettiği ilk ciddi çaba başarısızlıkla sonuçlandı. Lakin, bu hareketi bağımsızlık hareketi olarak isimlendirmemiz doğru mudur? Bu olayda kutsal "bağımsızlık" kelimesini kullanmamız caiz midir? (Bilmem) ama "Tarihu'l-Müslimîn fî Sicilya" kitabının yazarı Amarî bu kelimeyi kullanmaktadır. Amari kitabını Paris'te yazdı. Çünkü Sicilya'nın kurtuluşu ayaklanmasına katılmasının akabinde oradan sürgün edilmişti. Kendisi, adasının tarihi ile ilgili tüm olaylara, gönlündeki duygusal bağımsızlık fikri ilkelerinin ağır bastığı bir inceleme ile bakardı.

Sicilya'da Müslüman Taife

Eğer işin özüne inmemiz gerekirse, biz İbn Karheb zamanındaki Sicilya'da gerçek vatan şuurunun en küçük bir emaresini görmemekteyiz. Eğer bu şuur olsaydı, o zaman Sicilya Müslümanlarının kendilerini önce Sicilyalı, sonra Arap veya Berberî görmeleri gerekirdi. Oysa Araplar ile Berberîleri, uzak bir emîrin talimatlarından kurtulmak dışında birbirine bağlayan bir köprünün olmadığı, çok derin bir uçurum ayırmaktaydı. Kaldı ki, Arapların kendileri dahi Adnanîler ve Kâhtanîler diye ikiye ayrılmışlardı. Kezâ, eşraf ve âvamin da bir toprağın evlatları olarak kendilerini bir kardeş gibi görmeleri gerekirdi. Bununla birlikte, ilk Arapların İfrikiyye idaresinden ayrılmaya rağbet etmeleri sırf kendilerinin halka daha rahat zarar verebilmeleri içindi. Bir defa her şeyden önce, Müslümanlarla Hristiyanların genel bir saygı çerçevesinde dinî taassuplarından arınmış bir sevgiyle Sicilya'yı birlikte sevmeleri icap ederdi. Oysa bunun aksine İbn Karheb,

hem Kalibriya'daki Hristiyanlara saldırmaya başladı, hem de ardından onların yeniden inşa etmiş oldukları Tormina şehrini muhasara etmek suretiyle, bizzat Sicilya'nın içinde bulunan Hristiyanlara saldırdı. Buna ilaveten, İbn Karheb hareketi Şîâ'nın zıddına olan mezhepsel bir boya ile de şekillenmişti. Sicilya'nın tamamında hâkim olan parçalanma tablosu göz önündedir. Çünkü, onun hareketi, vatan hareketi değildi. Aksine salt bir isyan idi. Bu isyanın geri planında ise, islam dünyasını sarmış olan, inanç veya mezhep taassubundan kaynaklanan dik başlılık ve bölünmeden tutun da hakim olanların zulmüne ve yönetim hırsına kadar uzanan bir dizi faktörleri vardır. Gerçi, İbn Karheb'i bu durumdan dolayı kınama hakkımız yoktur. Çünkü tarihi bir şahıstan kendi döneminin üzerine çıkmasını ve eski dönemlerde var olmayan bir şuuru hissetmesini beklemek mantıklı değildir. Aynı şekilde vatan duygusu ortaçağlarda henüz doğmamıştı. Bu hususta doğu ile batı arasında bir fark söz konusu değildir. Evet, Sicilyalı Müslüman ve Hristiyan şairlerinden duyacağımız bir memleket sevgisi vardır. Fakat bu sevgi, vatanla ilgili bir dayanışma seviyesini yaratacak kadar etkili değildir. Bu şiirlerde soydan gelen bir asabiyetlik vardır. Ancak bu şiirlerin etkisi sınırlı bir alana ait idi. Oysa yaratıcılığın, insanları ayrılıktan birleşmeye yöneltmesi gerekirdi. Oysa dinsel veya mezhepsel yönelim, milliyetçilik şuuru ile tenakuz teşkil ederler.

Her ne olursa olsun, Sicilya'nın kendi kendisini idare edeceği zaman bildik bir illete yakın görünmekteydi. Bu illet ise, adaya hâkim olanların, burayı uzaktan idare etmekte zorlanmalarıydı. Bu sebeptendir ki, İmparatorluk veya hilafet enkazları üzerinde milliyetçi(kavmiyetçi) devletler ortaya çıkmıştır. Hâkim olan aile önce veraset yoluyla kendi aile fertlerini idareye getirir, idare bu hâkim ailenin elinde uzun süre kaldığında ise etraflarında milliyetçi duygular git gide netlik kazanırdı. Hâkim aile değişinceye kadar ailenin akrabaları belli bir seviyede güçlenirdi.

Kelbîler Devleti

İbn Karheb'in ölümünden sonra Sicilya'da pek çok vali görev aldı. Onların dümeni el-Mehdiyye merkezindekilerin elindeydi. Son olarak 947 yılında el-Mansur Biemrillah Sicilya'ya el-Hasan b. Ali el-Kelbî'yi naib olarak atadı. Bu görevi İfrikiyye'de kendisine ve selefine yaptığı değerli hizmetlerin bir mükâfatı olarak verdi. Bu atama, Kelbîlerin mutlak olarak yüz yıl süren Sicilya hâkimiyetini tesis etti. Bunların idaresi özerk idi. Resmen olmasa da fiili olarak bir parça bağımsızdı. Çünkü resmiyette kendilerinden önceki valiler daha geniş yetkiye sahip değillerdi.

Fatımî halifesi el-Mansur 953 yılında öldü ve onu oğlu Muizz Lidinillah takip etti. Yeni halifenin Bizanslılarla yaptığı anlaşma, Sicilya'nın huzur ve güvenini daha da artırdı. Sonra Muizz Mısır'ı işgal etmek için gerekli hazırlıklara başladı. Bu işgal, Fatımîlerin doğuya yönelmesi ve batıyı ihmal etmesi, bunu müteakip olarak da direk gözetimleri altında bulunan Sicilya'nın elden çıkması neticesine götürdü. Yeri gelmişken hatırlatalım ki, Mısır fatihi bir Sicilyalı idi. Bu kişi, Kahire şehrini kuran ve Ezher Camisi'ni inşa eden meşhur Cevher es-Sıkkî'dir. Sicilya'nın övgü listesinde, dünyanın en büyük İslam Üniversitesini inşa edeni kaydetmekteyiz. Diğer yandan Fatımî hâkimiyetinin doğuda nerelere kadar genişlediği de bilinen bir husustur. Fatımîler doğu siyasetiyle meşgul iken, onları rahatlatan şey, Sicilya'da kendilerine güven veren bir ailenin bulunmasıydı. Bu yüzden de fertlerinin verâset yoluyla idareye gelmelerine mani olmamışlardır.

Sicilya Kelbîler'in idaresi altında her yönüyle gelişti. Emîr Ahmed b. Hasan döneminde 972-973 yılında, Bağdat'tan gelip burayı ziyaret eden seyyah İbn Havkal, adanın huzur açısından Endülüs gibi iyi olduğunu, söylemektedir. el-Mukaddesî ise, Sicilya'yı, Müslümanların elinde bulunan adaların en mamuru ve en güzeli, olarak tanımlamaktadır. Dönemin yazarları, Ca'fer (984-985) ve Abdullah (985-986) ismindeki iki emîri, ilme olan sevgi ve cömertlikleriyle övmektedirler. İbn 'Îzârî *Beyânu'l-Muğrib fi Ahbâri'l-Mağrib* adlı eserinde; halkın her türlü refaha kavuştuğunu özellikle emniyet ve diğer ülkelerde yitirilmiş olan adaletin burada temin edildiğini, söylemektedir. Yukarıda adı geçen iki emîrden sonra gelen Yusuf'un idaresi döneminde saray şairlerin ve ediplerin Kâbe'si idi. Sicilya, Zîrîlerin tutuklamasından korkan İfrikiyelilerin sığınağı olmuştu. Burada tüccar esnaf, zanaatçılar ve servet sahibi kimseler çoğalmıştı. Bunların, bu şekilde bir araya gelmesiyle, adada millî devletin omuriliğini oluşturan bir burjuva tabakası oluştu.

Ne yazık ki, gaddar emîr el-Ekhal'in idarenin başına geçmesiyle bu huzur yok oldu. Onun yüklediği ağır vergiler, Sicilyalıları ayaklanmaya sevk etti. Ondan sonra yerine geçen kardeşi döneminde uzun süren savaşlar sonucunda, bir taraftan Bizanslıların adaya girmesi, diğer taraftan Tunus'ta hâkim olan Zîrîlerin adaya girmesi, Hasan es-Samsâm için iyi olmadı. Nitekim, Hasan 1052 yılında azledildi ve onun azledilmesiyle de Kelbîler Devleti sona ermiş oldu.

Normanların Gelişi ve Arap İktidarının Sona Ermesi

Sicilya'da bu sefer de İspanya'daki Tavâifu'l-Mulûk dönemine benzer bir dönem başladı. Şu kadar var ki, bu dönem fazla sürmedi. Şöyle ki, (farklı

rivayetlerle) İbnü's-Sümne adındaki biri, Trapani, Kerkente, Kasru Yânî, Katanya veya Saragoza şehirlerinden birinde ortaya çıkıp, hem kendi bölgesini hem de cumhuriyet olmuş Palermo şehrini ele geçirdi. İbnü'l-Havvâs'ın mukavemet ettiği Katanya şehri hariç, İbnü's-Sümne adanın tümünde emîr olarak ilan edildi. Ancak, İbnü'l-Havvâs onun ordusunu dağıtınca, İbnü's-Sümne Kalibriya'ya gidip, Normanlıları buraya davet etti.

Böylece Sicilya sahnesine yeni bir temsilci girdi. Bunlar Nomanlardı. Bilindiği gibi bu ismin anlamı "Kuzeyliler" demektir. Normanlar Kuzey Avrupa'nın uzaklarından gelmiş, Fransa'nın tümünü talan ettikten sonra Normandiya(Normandie) denen Fransa'nın bir bölgesini yurt edinmişlerdi. Çünkü Normanların özelliği korsan olmalarıdır. Bunlar, hızlı gemileriyle derin nehirleri ve denizleri yarararak, korumasız buldukları tüm kıyılara yanaşıp, eline geçirdikleri ne varsa gasp ediyorlardı. Hatta fırsatını yakaladıklarında ülkeleri bile işgal ediyorlardı. Normanlar Fransa'da Hristiyanlaşmış, buranın kültürünü almış ve Fransızca'yı dil edinmişlerdi. Fakat maceraya olan düşkünlüklerini kaybetmemişlerdi. Onlar özellikle Fransızlardan, mirası yaşça en büyük olan çocukların elinde bırakan iktâ düzenini ödünç aldılar. Bu yüzden de yaşı küçük olanlar rızık talebiyle göç etmek zorunda kalıyorlardı. Onlara göre, rızık kazanmanın en iyi aracı silahtır. Bundan dolayı, Normanların İngiltere'yi istilaları aynı zamanda olmuştur. Normanların ileri gelen ailelerinden ismi Hauteville olan ve birkaç kardeşten oluşan bir aile, Güney İtalya'ya gitti. Bunlar pay almak için azimli bir şekilde, doğru-yanlış saymadan, her türlü yola başvurdular. O zamanlar Güney İtalya sürekli ihtilaf içinde olan dokuz devletten oluşmaktaydı. Sicilya Müslümanlara tabi idi. Kalabriya, Ebulya veya Buyla, Bizanslılara, Emarti, Benevento ve Salerno Nuğbaritler'e(?) tabiydi. Bir de, Napoli, Gaeta ve Sorento Dukalıkları vardı. Normanlı kardeşler bazen birine bazen diğerine silahlı hizmetlerde bulunuyorlardı. Bu hizmetleri karşılığında arazi ve mal sahibi oldular. Aldıklarını geri vermediler. Bizanslıları Kalibriya ve Bulya'dan kovuncaya kadar ki geçen kısa sürede güçlü hale geldiler. Nuğbarileri yenilgiye uğratarıp, Duk şehirlerini kendilerine itaat ettirdiler. Dük lakabını alan Raynbirto II Guiscardo Balya'daki en büyük paya sahip oldu. Kalibriya'daki pay ise, Arapça Ruccâr veya Racar olark geçen Kont lakaplı en küçük kardeş Ruggero'ya düştü. Bu Roger, 1060 yılında Kalibriya'daki Reggio işgalini tamamlayıp, bu kez hırslı gözünü Sicilya'ya uzattı. Çünkü, İbnü's-Sümne kendisine gelip, rakibi İbnü'l-Havvâs'a karşı destek istedi. Tabiatıyla, onun bu teklifine dikkatle kulak verdi ve geceleyin boğazı geçip el-Yaht'ın desteğiyle Messina'yı ansızın işgal etti. Rametta kalesine baskın düzenledi ve İbnü'l-Havvâs'ın ordusuna engel olup, savaşın devamını İbnü's-Sümne'ye bırakarak, ikinci hamleyle hazırlanmak için Kalibriya'ya

geri döndü. Tüm bunlar 1061 yılında meydana geldi. Ancak İbnü's-Sümne'nin kaderi, Euphemios'un kaderi gibi oldu. Çünkü eski arkadaşlarından biri köyün teslim edilmesi için görüşme yapmak üzere onu çağırılmış ve gafil avlamıştı. Roger 1063 yılında Sicilya'ya geri döndüğünde İbn Havvâs'ın destekçileri olan el-İrriyûnların dahli ile durumun daha da kötüleşmiş olduğunu gördü. Bundan dolayı adaya güç bela girdi. Tıpkı iki asır önce Müslümanların başına geldiği gibi. Roger'in Palermo'yu ele geçirmesi dokuz yıl sonra 1072 yılı başlarında oldu. Saragoza'nın direnmekte olan İbn Ziyad'ın elinden çıkması, on dört yıl daha sürdü. Ama bu kez şehir artık son kez elden çıkmıştı. Geriye sadece 1091 yılında düşen Noto şehri kalmıştı. Buranın da alınmasıyla, Normanların adayı almaları ve Arap hâkimiyetinin yıkılışı tamamlandı. Daha sonra Normanlar egemenliklerini Malta adasına kadar uzattılar.

Normanların adayı fethi tamamlandı ama benim deyeceklerim tamamlanmadı. Çünkü Müslümanlar adayı egemenliklerinin bitmesiyle soyut olarak terk etmediler. Bilakis tarihin bir cilvesi olarak, bu egemenlik meyvelerini itibarını kaybettikten sonra verdi.

İki Medeniyetin Buluşma Yeri Sicilya (Normanların Fethinden Müslümanların Adadan Çıkarılmasına Kadar)

I. Roger'in Dini Siyaseti

Geçen konferansımızda Normanlı Kont Roger'in Sicilya'nın tamamına ve Malta'ya sahip olduğunu belirtmiştik.

Peki, haçlı adıyla hareket eden yeni efendinin Müslümanlara karşı muamelesi nasıl oldu? Bu sorunun cevabı, iki Hristiyan tarihçi Guglielmo di Puglia ve Malaterra'nın tarihlerinde mevcuttur. Onlara göre, Roger Palermo'yu ele geçirdiğinde, onlara eziyet etmeyeceğine hiç kimseyi dinini değiştirmeye zorlamayacağına dair söz verdi. Bu iki tarihçinin sözlerini Coğrafya bilgini el-İdrisî de teyid etmektedir. el-İdrisî kitabında şöyle diyor: “Adanın yönetimine sahip olunca, iktidar makamına tam yerleşince, buranın halkına adaletli tavır sergiledi ve onları kendi dinleri, hukukları ile baş başa bırakıp, canlarına, mallarına, ailelerine ve nesillerine emân verdiğini açıkladı. Sonra, değişmez son olan ölüme kadarki hayatı boyunca bu kurallar böylece devam etti ve neticede bilinen kaderine (ölüme) ulaştı.” Evet, kont hayatı boyunca bu siyaset üzere kaldı. Müslümanlara olan rağbeti şuradan kaynaklanıyordu; diğer yandaşları olan huzurlu kesim yani Normanların eşrafından iktâ sahipleri kendisine problem çıkarmaya ve itaatten çıkmaya teşebbüs ettiklerinde, Roger, Müslümanlardan dost ve sadık reâya edinerek onlara karşı yardım alıyordu. Bu durum iktâ sisteminin bulunduğu tüm

Avrupa'da da aynı idi. Özellikle tabiatlarında itaatsizlik bulunan Normmanlarda.

Hristiyan tarihi ile ilgili eserlerde bununla ilgili bir örnek vermek gerekirse; Roger, Orta İtalya'nın Napoli yakınlarındaki Capua şehrini muhasara etmek için yanına Müslüman bir ordu aldı. Daha sonra kendisine katolik kilisesinin tevdi edildiği piskopos İnsilmo Kantriri, kendisini karşılamak ve askerleri ziyaret etmek için geldi. Müslüman askerlerin kendisini güler yüz ve hoş görü ile karşılaması, onun, Müslüman komutanlarından aldığı ilk izlenim dolayısıyla, Hristiyan dinine meylettikleri ve kendisine uymaya hazır oldukları vehmine kapıldı. Bu yüzden, Roger'in maiyetindekilerine: "Neden kont onların Hristiyan olmalarını emretmedi ?" diye sordu. Onların cevabı tek ağızdan şu oldu: "Böyle demeyesin! Bilakis Roger, kesinlikle Müslümanların dinlerini terk etmelerini yasakladı."

İbnu'l-Esîr papanın ısrarına rağmen Roger'in Haçlı seferlerine katılmaktan kaçındığını söylemektedir. O, Sicilya buğdayını satın almak zorunda olan batı liderleriyle ticarî anlaşmalar yoluyla siyaset yapmayı daha uygun buldu.

Böylece kont Roger zamanında Sicilya dininde, idarî ve askerî düzeninde yarı yarıya islamî bir ülke idi. Müslümanların kendilerini yargılayan kadıları vardı. Halkı Müslüman olan köylerin reislerinin lakapları el-kâid idi. Minarelerde ezan okunuyordu. Müslümanların bayram kutlamalarını aleni olarak yapma serbestliği vardı. Emlak takvimi ile ilgilenen hükümet dairesine resmî olarak "Divanu Tahkiki'l-M'amur"deniyordu. Hatta Latince veya Grekçe yazılan çeklerde dahi bu ifade yer alırdı. Fransızca'daki "douane" ve İtalyanca'daki "dogana" kelimeleri Arapça'daki divân kelimesinden gelmektedir. Tutulan sicil kayıtlarında emlak sahiplerine "defetâri" denilirdi ki, bu kelime, Yunanca parşömen veya deri anlamına gelen "diphthera" kelimesinin Arapçalaşmış olan "defter" kelimesinden türemedir. Medeniyetin kendisine yeniden dönmesi gerçekten ilginçtir. Ödünç alan, ödünç vermiştir. Fakat, bu geri dönüş genellikle artı ilaveli olur. Bu açıdan medeniyet tarihi, tekâmül eden bir tarihtir. Gerçi, vergi verenler kayıtların tutulmasının esas amacı, haracın alınması olduğunu anladıklarında, belki de bu konuda benimle hemfikir olmayacaklardır. Roger döneminde, "rahba" ve "cangemi" gibi kelimelerden başka kelimeler de sicillerde muhafaza edilmiştir. Bu kelimeler de devletin halktan topladığı vergilere delalet ediyordu. "Rahba" kelimesi Arapça'daki "er-rahbe" yani çarşı vergisidir. Cangemi ise, "hüccâm" kelimesinden bozulmadır. Bu da hacamat yapanların vermek zorunda oldukları bir vergidir. Bu insanlar aynı zamanda berberlik de yaparlardı. Daha da ilginç

olan şey, Normanların Palermo'yu ele geçirdikleri yıl bastırdıkları paralardadır. Bu paraların üzerinde Roger'in kardeşi Roger'in ismi yanında, tam anlamıyla islamî bir gösterge ve Saf süresinin 9. ayeti olan "huvellezi ersele resûlehu bi'l-hudâ ve dini'l-hakki liyuzhirehu 'ala'd-dini kullihi velev kerihe'l-müşrikûn" ifadesi yer alıyordu. Yine paraya işlenen yıl da hicrî yıl idi.

Bu dinî müsamaha gerçekte ticarî alakalarla yakından ilgiliydi. Çünkü Normanlar paralarının İfrîkiyye pazarlarında kabul edilmesini önemsiyorlardı.

II. Roger Roger 1101 yılında öldü. Annesi Diladî'nin vesayeti altında geriye iki küçük erkek çocuk bıraktı. Yaşı büyük olan ölünce, ismi Roger olan ikinci oğlu yönetimi devraldı. Roger II, Robert Guiscard ailesinin yıkılmasının ardından Reggio'dan itibaren Napoli ve Bari'ye kadar olan Güney İtalya topraklarını Sicilya'ya kattı. Böylece, İtalya'nın yarısına sahip oldu. Tıpkı Piemonte istikametindeki Monferrato'da doğmuş olan annesinin soyu ile kanının yarı yarıya İtalyan olduğu gibi. Nitekim 1130 yılında krallık tacını takma hakkını elde etti.

Bu Norman kralı, siyasetinde -babası gibi hatta ondan da öte-Müslümanlara dayandı. Tüm savaşlarında yanına aldığı Müslüman bir ordu vardı. Trablusgarb'ı ele geçirerek (1143) bir İslam İmparatorluğu kurdu. el-Mehdiyye hâkimiyle yaptığı ticarî anlaşma vasıtasıyla nüfuzunu Tunus'a kadar yaydı. Kendi atadığı memurun gözetiminde, Tunus'ta gümrük açarak, borçların düzenlenmesi için el-Mehdiyye hâkimine kredi açtı.

Evet, bu siyaseti sömürge siyaseti idi. Ancak o, ortaklık kurmak manasında bir sömürgeci idi. Emperyalist olarak değil. Çünkü reâyası arasında fark gözetmez, aksine idaresini eşitlik ve adalet üzerine inşa etti. Gerek maddî ve gerekse mantikî yönden o, Arap medeniyetinin değerini bildi. Her istilada yıkımların eşlik ettiği bir devirde o, ayakta olan binalardan istifade etti. Ağlebîler ve Kelbîler adada sağlam bir idarî düzen bırakmışlardı. II. Roger da babası gibi bu düzeni devam ettirdi. O, terörün nedenlerini ortadan kaldırmakla babasının tamamlayıcısı oldu. Arapları yüksek mevkilere atadı. Arapların kayıtları için bir divan kurdu. Bu divandan evraklar Arapça "elhamdulillah ve şükran lini'emihî" ibaresiyle çıkardı. Elbise ve üniformalarında Bizans kayserleri ve Fransız çapulcularını taklit ettiği kadar, Arap meliklerini de taklit etti. Sanki böyle yapmakla o, tüm yönüyle siyasetinde bir unsuru diğerine tercihte odaklanmamayı ister gibiydi. Bu yüzden, halifeleri örnek alarak Müslüman reâyasına karşı el-Muizz Billah lakabını edindi. Başında gölgeliğin tutulmasını emretti. Ona ait

bir tıraz atölyesinin bize ulaşan bazı mamulleri arasında sırf Arapça olan bir elbise vardır. Bu elbisenin ortasında hurma benzeri bir ağacın her iki etrafında deveyi avlayan bir aslan bulunmaktadır. Alt kısmında ise Roger ismi, lakapları ve acayip bir şekilde kufi harflerle yazılmış hicri 568 yılı yer almaktadır. Binalarına gelince, Palermo'daki Kiddîs Yuhannâ Şefî'u'n-Nessâk (S. Giovanni degli Eremiti) manastırı, bir Hıristiyan manastırından ziyade, bir Müslüman mescidine benzemektedir. Bu durum, onun, ülkesinde Bizans ve Avrupa sanatçıları yitirdiği için Müslüman inşaatçıları kullanmak mecburiyetinde bıraktığı anlamına gelmez. Çünkü onun geri kalan binaları, onun sadece Arap üslûbuyla yetinmediğini, bunu sırf Arap sanatına olan ciddi sevgisinin bir tercihi olarak yaptığını, ortaya koymaktadır. Biz, bu Arap sanatını Norman dönemi boyunca bir miktar göreceğiz. Yeni bir sanatın yaratılmasında Normanlar bu sanattan istifade ederek Frenk, Arap ve Bizans üsluplarını bir araya getirdi. Daha sonra bu sanat Sicilya - Norman sanatı olarak bilinecektir.

Yine çok sevdiği Arap sanatçıları yanında, Arap şiirinin kendisini öven kasideleriyle de sarayını, güzel bir dil ile şenlendirdi. Onun ismi Arap dünyası tarihine altın harflerle kazıldı. Çünkü onun rehberliği ve emriyle coğrafya bilgini İdrîsî'nin yazmış olduğu "Roger'in kitabı", bilimsel gerçeğe uygun metoduyla, daha önceki coğrafya kitaplarının tümünü geride bıraktı. İleride göreceğimiz gibi.

Büyük İtalyan ilim adamı Amari, Roger'in hayat hikayesini şu sözlerle tamamlamıştır: "Taç giyinmiş bir sultan idi (yani Frenk kralları gibi taç giyinmiş bir Arap sultanı idi). Fakat keşke onun hakkında, gruplar ve unsurlar arasındaki denge üzerine devlet kuran ilk kral olduğu söylenecekti. Çünkü Müslümanlar ve Hıristiyanlar, Latinler ve Grekler, İtalyanlar ve Normanlar, onun idaresi altında en iyi şekilde sosyal hayatlarını idame ettiriyorlardı. Onların zulüm yapmalarına engel oluyor, herhangi bir grup veya sınıfın diğerine üstünlük kurmasına müsaade etmiyordu. Sanki milli bir Sicilya politikası güdüyordu. İtalyan olmaktan çok, diğer şuurları tercih ediyordu. Onun zamanında, ne Bizans ne de başka bir İmparatorluktan birine bağlı olmadan, bağımsız bir devlet olan Sicilya, ahenk içinde hayatını devam ediyordu. Öyleydi, fakat ölümü, onunla yapmaya söz verdikleri arasına girdi. Ölümü ardından iktâ sistemi geri geldi ve iktâ sahipleri ayaklanmaya başladılar. Ayrılık geri dönüp, birliği parçaladı.

I. William ve II. William

Kral Roger'dan sonra başa gelen William I. babasının yaptığı gibi tüm halk tabakalarının arasını uzlaştırmaya çalıştı. İktâ sahipleri, aslında

Hristiyan toprakları olduğu bahanesiyle Müslüman ahalinin elindeki arazileri ellerinden almak, mallarını daha da genişletmeye gayret etmek, suretiyle zulmediyorlardı. Bu nedenle intikam amaçlı bir ayaklanma esnasında Müslümanlar, Hristiyanların kalbinde kin bırakan boğazlamalar geriye bıraktılar. Keza, Müslümanların kalbinde de asla sönmeyecek şiddetli nefret izleri kaldı. Müslümanlar, memnuniyetsizliği akabinde İfrikiyye sömürgelerinin William'ın elinden çıkmasını teşvik ettiler. Oradaki amillerin kötü muamelesi de tahrik etti. Tüm bunlar, Willam'ın Müslümanlara meyletme gayretleri, kültürlerini destekleme, bir araya getirme hamiliğine ve bu hususta onları gözetmesine rağmen gerçekleşti. Tarihçi Ugo Falcando Dabu bu duruma şahittir. Nitekim o bu hususta şöyle diyor: “Palermo'nun Müslüman kadınları, onun öldüğü günde cenazelerine, diğer matemlerde akan resmi gözyaşlarına benzemeyen samimi gözyaşlarıyla eşlek ediyorlardı”.

Onun ardından başa geçen II. Willam'a gelince; onunla ilgili sözü de Endelüslü seyyah İbn Cübeyr'e bırakalım. O Messina şehrine, fırtınanın parçaladığı ve neredeyse batıracağı bir gemiyle gelmişti. İbn Cübeyr:

“Sonra güneş ortalığı aydınlattı da ancak o zaman cankurtaran kayıkları bize gelebildi. (Olaydan dolayı) şehirde halk tarafından çığlıklar atıldığından dolayı, Sicilya kralı bizzat kendisi bu çığlıkların nedenini anlamak için adamlarından bir grup ile birlikte dışarı çıktı. Derken, biz kayıklara binmek için acele ettik ama dalgaların çok şiddetli olması kayıkların gemiye ulaşmasına engel oluyordu. İlginç olan şeylerden birisi ise, adı geçen Rum kralının, cankurtaran kayıklarına binmeği bekleyen, fakat ödeme yapmak için hiç parası bulunmayan bir kısım fakir Müslümanları gözetmesidir. Çünkü cankurtaran kayıkların sahipleri onları kurtarmak için zorda kalan bu yolculardan aşırı yüksek ücret talebinde bulunuyorlardı. Bunun üzerine kral onların kimler olduklarını sordu ve problemlerini öğrendi. Ardından da kendi sikkelerinden onlara 100 adet rubâi verilmesini emretti. Böylece Müslümanların tamamı güvenle kurtuldu.” İbn Cübeyr devamla, “Sicilyalıların bu kralı, güzel yönetimi ve Müslümanları istihdam etmesi bakımından da ayrıcalıklıdır. O Müslümanlara fazlasıyla güvenmektedir. Önem arz eden işlerinde onlara itibar etmektedir. Öyle ki, mutfağına bakan sorumlu aşçısı dahi Müslüman bir kimsedir. Ayrıca onun Müslüman zencilerden oluşan bir birliği vardır. Bu birliğin başındaki komutan da yine kendilerinden biridir. Kralın genç bakanları ve hacıpleri de Müslümandır...(müellif daha önce bunların çoğunun İslam hukukuna bağlı olduklarını söylemişti). Kral, nimetler içerisinde yüzmesi, hukukî düzeni, şekli tavırları, adamlarının bürokratik taksimatı, gibi yönleriyle Müslüman

hükümdarlara benzemektedir. Yine onun hakkında anlatılan ilginç tavrılarından birisi de Arapça okur- yazar olması ve rumuzunun da “elhamdulillahi hakke hamdihi” olmasıdır. Babasının rumuzu ise “elhamdulillahi ve şükran lini’amihî” idi.”

İbn Cübeyr başka bir yerde ise, “Kralın sarayındaki cariye ve metreslerinin tamamı Müslüman kadınlardır” demektedir.

Bununla ilgili olarak İbn Cübeyr’in anlattığı bir hadisede, kral, cariye ve hizmetçilerinin deprem dolayısıyla Allah’a ve Resulullah’a dua ettiklerini duymuş, deprem esnasında onlar susunca, onlara dönerek: “Korkmayın! Her biriniz, kendi tanrısına, kendi dininin esaslarına göre ibadet etsin” demiştir.

II. Willam binalarına da Arap mimarlığı şekillerini soktu. O Arap kasidelerini ve müziğini dinlemekten zevk alırdı.

Böylece İslam kültürü, bizzat Norman Kralları tarafından -bizim geçen konferansımızda söylediğimiz, “İslam egemenliği yıkıldıktan sonra geldi” şeklindeki ifadeyi kullanmaya izin verecek kadar- lüzumlu görüldü. Yani bu kültür meyvelerini zinde olduğunda vermedi. İşte İslam kültürünün Batı Norman kültürüyle içleşmesi, Sicilya’yı, iki medeniyetin buluşma yeri yaptı.

Kendi çağlarını aşan bazı ileri görüşlü kimseler, keşke, adada sağlam parçalardan oluşan bir Sicilya toplumunun meydana gelmesi için, iki medeniyetin karışımı ile birlikte her iki dine mensup olanlarla diğer tüm unsurlar arasında bir yakınlaşma olsaydı, şeklinde temennilerde bulunmaktadırlar. Ancak bu dönemdeki insanların zihniyetleri böyle bir çağrıya cevap verecek olgunluğa ulaşmadı. Mesela İbn Cübeyr’i ele alalım, o, hem Hıristiyan yolcuları hem de Müslüman hacıları taşıyan, Hıristiyan gemileriyle yolculuk yapıyordu. Yolcularının rahat etmesine özen gösterilerek her taifenin kendilerine ait kısımları vardı. Bununla birlikte İbn Cübeyr Hıristiyan arkadaşlıklarından nefret ediyor ve onların kendisinden uzaklaşması için Allah’a dua ediyordu. Messîna’dan Palermo’ya giderken Hıristiyan köylüler ona ve arkadaşlarına onlardan önce selam verip eşlik ediyorlardı. Tüm bu yaptıklarına memnun kalması yerine, o, onların iltifatlarını fitne olarak değerlendiriyordu. Bakın, kendisine Sicilya’nın bir yöresinde güzel Hıristiyan kızların olduğu söylendiğinde, ne diyor? Bizzat onun ifadelerinden dinleyiniz: “Rumlara ait bir dağdaki beldede, adanın en güzel bayanlarının olduğu söyleniyor. Allah onları Müslümanlara esirler kılsın” diyor. Hıristiyanlara gelince, orta halli olan Hıristiyanların bir kısmı Norman krallarını, Müslümanlara iyi davrandıklarından dolayı eleştirip, küfür ediyorlardı. Hıristiyan hukuku kocasından kaçan Müslüman kadının kocasına geri dönmesini yasaklamakla birlikte kiliseye girmesini ve

Hıristiyan olup kocaya gitmesini emrediyordu. Bunu da Müslümanların yönetiminde olduğu dönemde uyguladıkları, Müslüman olan Hıristiyan eşin, kocasının hakkı olarak (onun ihtidasını kabul etmemek şeklinde) yaptıklarına kısas olarak yaptılar. Bu işin, eşlerin birbirlerine iyi davranmalarında önemli etkisi vardı. Çünkü İbn Cübeyr'in dediği gibi "Bu korkudan dolayı uzun bir müddet aile arasında iyi bir geçim oldu" Ancak bu, doğal olarak Müslümanları kızdırdıyordu.

Kısaca, yöneticilerin gayretine rağmen, iki dinin mensupları arasındaki denge istikrarlı olmadı. Müslümanlar efendiler olduktan sonra itaat edenler olmaya rıza göstermediler ve işlerin yoluna girmesine taraftar olmadılar. Özellikle Mağrib semalarında dalgalanan Muvahhidlerin bayrağı Sicilya Müslümanlarının azimlerini harekete geçirdiği sürece bu sorun devam edecekti. Mazide yaşadıkları gasp ve talanların hatıralardaki canlılığından dolayı, Hıristiyanlar da Müslümanlara karşı insaflyı davranmadılar. Dolayısıyla her iki taraf kendini mağdur görüp ayağına gelen fırsatları kolluyordu.

Ne yazık ki, İtalyan-Norman tarihçi Ugo Falcando, II. William'ın öldüğü gün Sicilya halkına yaptığı konuşmada; (Norman ileri gelenlerinin şiddetle Almanların ülkelerindeki idareye dahil olmalarını istememelerine rağmen,) Sicilya tahtını Kral II. Rogar'ın kızı Costanza'nın kocası sıfatıyla mevcut Alman İmparatorluğu Kralı VI. Henry'e verilmesini önerdi. Evet gerçekten Falcando'nun aşağıdaki ifadelerle Sicilya halkına hitap etmesi çirkindi:

"Eğer Sicilya halkı güçlü birisine taç giydirirse ve Hıristiyanlarla Araplar arasındaki anlaşmazlığı giderirse, seçecekleri bu kral yabancıların saldırılarını püskürtmeyi ve devlet işlerini düzene sokarak çöküş izlerini silmeyi başarabilecektir. Fakat terör hâkim olup, insanlar kralın sultanından da korkmazsa, -ne yazık ki bu zaten gerçekleşmiştir, Hıristiyanlar isyan eden Araplara karşı koyamamakta, onların kötü niyetleri ve zulümleri artmakta, bazen karadan bazen denizden yaptıkları saldırılarını engelleyememektedirler-. Hal böyle iken, Sicilyalılar, bir taraftan Araplara ve diğer taraftan Almanlara -ki onlarla savaşmak çetindir - karşı nasıl tek elden mukavemet edeceklerdir. Keşke avam ve eşraf, Hıristiyan ve Müslümanlar niyetlerinde birleşseler, bir kralı seçmekte hemfikir olsalar ve bu sayede tüm gayretlerini Barbarları kovma yolunda harcasalar".

İlk yıllarda, istenen ittifak fiili olarak meydana geldi. Çünkü halk William'ın tavsiyesini reddetti ve idareye geçmek üzere yasal olmayan Robert Guiscard'ın oğlu Tancred'i davet etti. Ancak Müslümanlarla

Hıristiyanlar arasındaki bu dayanışma, fazla uzun sürmedi ve Palermo'daki kanlı çatışmalarla sona erdi. Bu çatışmalar, Müslümanların başkent Palermo'yu nihai olarak terk edip dağlara çekilmesine neden oldu. Orada, kendi sınırları içinde bir İslam devleti kurmayı ve tabii sığınaklarını yeniden adaya hâkim olmak için bir üs edinmeyi hayal ettiler.

II. Frederick ve Arapların Göçü:

Tankred'i ve hükümdarlığı almak üzere İtalya'ya gelmiş olan VI. Henry ölünce, oğluna vasiyet edilmiş sıfatıyla bayan Constance ve Henry'nin oğlu II. Frederick için yol açıldı. O zamanlar Frederick dört yaşında olan küçük bir çocuktur. Bayan Costance Küçük kralı vezirlerin ellerine teslim ederek, kısa bir müddet sonra öldü. Böylece hükümdar Norman ailesi sessizliğe büründü. Geriye idarede ayrıcalıklı olmak için çocuğu kapmaya çalışan vezir Marccaldo ile birlikte Palermo'yu muhasara eden diğer Normanlar kaldı. Daha sonra II. Frederick delikanlı olup resmen olarak kral olunca, Normanlar geleneklerine geri dönüp, Alman Otton ile ittifak kurdular. Otton ise varis olarak İmparatorluk tacını giymekte onunla yarışiyordu. Frederick Almanya'da uzun süre kaldığında naibleri onun yokluğunda üstün gelmeye çalışıyorlardı. Frederick, tüm düşmanlarına karşı muzaffer bir şekilde geri döndü. Döndüğünde, Sicilya Araplarının manastırlara saldırıp rahipleri esir aldığını, komutanları İbn Abbâd denen liderin emriyle yolları kestiklerini gördü. Bunun üzerine Arapların üzerine ordu gönderip, onlara son darbeyi indirdi. Komutanlarını astı. Çoğunluğunu Abulya'daki Luccera şehrine sürgün etti. Sonra geri kalanları yıllarca alıkoydu ve geride kalanlardan en son grubu da 1249 yıllarında Lucera'ya sürgün etti.

Bu şekilde Arapların Sicilya'dan temizlenmesi, Hıristiyanlarla kendileri arasında belirli bir sosyal hayatın ikamesi için Normanların sürdürdüğü çaba boşa gittikten sonra tamamlandı. Fakat iki kültürün güzel birlikteliği devam etti.

Yani Frederick çocukluk günlerini, ilmin kendisine hayat verdiği şartlarda geçirdi. Annesi Kostansa'nın ölümünden sonra, vasileri onu evinde alıkoydular ki hile ve düşmanlıklarına daha iyi motive olsun. Bu evde mahsur kalmış çocuğun etrafındaki ortam sıkıcıydı. Evin dışını ise tamamıyla şimşekler ve gök gürültüleri kaplamıştı. Çünkü naibler kurulu üyeleri, Normanların ileri gelenleri ve Alman liderler, ekâbir ve ulemâ, Hıristiyanlar ve Müslüman vatandaşlar birbirleriyle kanlı bıçaklı mücadele ediyorlardı. Zavallı oğulcağız, kurtların ulumasının ürküttüğü ceylanın yaptığından başka ne yapabilirdi ki? Tabiat ona üstün bir zekâ bahşetmişken, ilim tahsili dışında bir uğraşyla zamanını nasıl öldürebilirdi ki? Neyse ki,

onun, Nicola di Taranto ve Giovanni di Traietto gibi tüm ilimlerde bilgili olan zamanın iki eşsiz eğitmeni vardı. Bunlar üç kültürü; Yunan, Latin ve Arap kültürünü birleştirmişlerdi. İki eğitmenin öğrencisi Frederick, bu üç kültürle eğitilmişti. Bu dönemde Arap kültürü amil idi. Her ne zaman bir meselede zorlansa, sadece Arap kültürüne başvurup izahatını ondan alıyordu.

Öyleyse, *el-Mesâilü's-Sıkiyye* başlığındaki bir kitabın elimizde bulunmasına şaşmamak gerekir. Bu kitaptaki konular, Frederick'in Müslüman Sultanına yönelttiği sorular ve Muvahhid halife Reşîd'in emriyle, Abdülhak İbn Seb'in olarak bilinen el-Mersâli sûfi'nin cevaplarını içermektedir. Sorular aşağıdaki konuları içermekteydi;

- 1- Alemin kıdemi konusunda Aristoteles nazariyesinin açıklanması.
- 2- İlahi ilim ve bundan maksadın ne olduğu, eğer bir başlangıcı olacaksa bunun zarurî başlangıcının ne olduğu,
- 3- Makâlât, hangi şeydir, sayıları tamamlanıncaya kadar (ki bunların sayısı ondur) çeşitli ilimler açısından nasıl istifade edilir?
- 4- Nefsin hakîkati,
- 5- İskender el-Afrodîs nerede Aristoteles'e muhalif kaldı?

Tüm bunlar, Frederick'in aklî ufkunun genişliğine delalet etmektedir.

Kezâ, allame İbnu'l-Cevzî es-Sıki'lî'nin İlmu'l-Cedel (tartışma metodu) öğrenimi almak için Haçlı seferlerinden yararlanmasına da şaşmamak gerekir. Aynı şekilde, Frederick'in Müslümanlar aleyhine katkı sağlamadığı batılı Haçlı Seferlerinde İbnu'l-Cevzî ile el-Melikü'l-Kâmil arasında cereyan eden görüşmelere de şaşmamak gerekir. Aksine Kudüs tacının kendi hakkı olduğu konusunda Frederick, Müslümanları kendisine dost ve yardımcıları edindi. Evet, bu görüşmeler, el-Melikü'l-Kâmil'in, ismi Salahuddin el-Erbilî olan şairlerinden biri vasıtasıyla ve Frederick'in sultana arz ettiği siyasî ve felsefî konularda karşılıklı temsilciler göndermek suretiyle yapılmıştır. Sultan bu sorulara, Te'âsîf lakaplı allame 'İlmu'd-Dîn vasıtasıyla cevap veriyordu.

Hayvanlar İlmi felsefesine gelince, Frederick'in tüm seyahatlerinde yanında bulundurduğu bir hayvanat bahçesi vardı. Nitekim, el-Melikü'l-Kâmil bu hayvanat bahçesini bir fil ile zenginleştirdi. İmparator İtalya'ya döndüğünde bu fil büyük bir şaşkınlık yarattı. Tıpkı Frederick'in el-Melikü'l-Kâmil'in kardeşi el-Melikü'l-Eşref'e hediye ettiği beyaz ayının Şamlıları hayrette bıraktığı gibi.

Mısır Sultanı da Frederick'e sadece acayip hayvanlar göndermekle yetinmeyip, ona, Arap Astroloji ilminin sırlarını öğretmek için Arapça'sı iyi olan Theodoros adında bir de münecim gönderdi.

Frederick'in tanınmış Michel Scotus adında resmî bir filozofu vardı. Bu filozof Arap- İspanya'sı kültürü temsilcisi idi. Onun Arapça *Kitâbu'l-Hayvanât* ve başka Arapça kitap çevirileri bulunmaktadır. Kralın Arap kültürüyle yoğrulmuş başka Yahudi mütercimleri de bulunmaktaydı. Örneğin, Hipokrat'a ait olan *Kitâbu'l-Baytara* isimli eseri İtalyanca'ya çeviren Musa el-Balermî (Mose di Palermo), İbn Rüşd'ün şerh ettiği *el-Macestî*'yi çeviren Yakub Ebî Marî gibi... Yine Frederick, Arap Yahudi Felsefesi'nin yıldızı Musa el-Meymûnî'nin *Delîlu'l-Hıyârî* kitabının içeriğine de vakıf idi. Muhtemelen er-Razî'nin *eş-Şebâb ve'l-Mellâh* adlı kitabının Arapça'dan Latince'ye çevirisini de emreden yine Frederick'tir.

İşte böylece sadece Sicilya'da değil, İtalya'da da iki kadim ağacın dalları, birbirine dolandı. Yani doğu kültürü ve batı kültürünün dalları... Her ikisinin gölgesindeki filizde ise taze bir çiçek, yani İtalya şiiri çiçeği yeşerdi.

Kısaca, bu kral, aslen Alman, doğum yeri ve konum olarak da İtalyan idi. (Çünkü o, İtalya'nın İesi denen bir şehrinde doğdu. Buranın sakinleri İtalyan güneşini Alman bulutlarına tercih etmişlerdi.) Kral karakter olarak doğuluydu, çünkü zamanının çoğunu, o dönemde emin muhafızlarıyla bilinen ve Müslümanlarının yoğun olarak bulunduğu Lucera'da geçirdi. O burada Arap ileri gelenlerin giyinişlerini ve şahin avlanmalarını taklit etti. Yine gece yürüyüşünde onları taklit etti. Evet, Arap kültürünün Avrupa'da yayılmasında bu kralın önemli bir yeri vardır.

Kültürün yayılması, "ilimler ve edebler bulunduğu ortama göre şekil alır", fikrinden ilhamla oluşmaktadır. İlimler ve edebler erkeğin yani taassubun ayak basmadığı bir haremde, düzeltmeye, bilişmeye ve rehberlik yapmaya önem verir. Arap tıbbının yayıldığı Salerno Tıp Medresesi'ne destek olan ruh budur. Yine aynı ruh, Bologna Üniversitesi, Roma Hukuk Eğitimi Merkezi ve güneyin ilim minaresi olan Napoli Üniversitesi'nin kurulmasını desteklemiştir.

Bu ruhla, kral sarayına Provence şairlerini davet etmiş, onlardan pek çok Endülüs Mevşûhât (kıtalar halinde yazılan bir Arap şiir türü)larını dinlemiştir. Aynı tarz şiiri bizzat kralın kendisi de İtalyanca okumuş ve dikkatle dinlemiştir. Bu, etrafındaki adamların dudaklarından dökülen yeni bir şiir tarzıdır.

Arap-Sicilya Medeniyeti (Genel Bakış)

Ben bu gün sizlere Arap-Sicilya Medeniyetinin sosyal ve iktisadî yönünü, son olarak ilim ve edep başlığını ve bunlara ek bazı bilgilerden bahsedeceğim.

Konferansımıza İslam fethinden sonra Sicilya toplumunda meydana gelen bazı unsurlarla başlıyoruz.

Etnik Yapı

Fatihler, adaya İfrikiyye'den, yani günümüzdeki Tunus'tan geldiler. Bilindiği gibi bu ülkenin büyük bir kesimi Berberî idi. Azınlık Araplar ise askerî sınıf düzenine göre idiler. Yani tüm Arap birimleri karargâhlarda yaşıyorlardı. Ve bu nedenle de her bir kabile kendi kabilesinin aslî düzenini muhafaza ediyordu. Onlar gittikleri yerlere eşlerini, çocuklarını, kölelerini ve mevâlilerini yanlarında götürüyorlardı. Böylece kısa zamanda bu karargâhlar şehirlere dönüşüyordu. Özellikle tüccar, zanaatçılar ve meslek erbabları zaman kaybetmeden her cihetten gelen mücahitlerin etrafındaki yerlerini alıyordu. Askerlerin bir kısmı Kahtânî, bir kısmı da Adnânî kökenli idiler. Daha sonraları, Abbasî Halifeleri İfrikiyye'ye, yabancı askerlerin de içinde karışık olarak bulunduğu, Horasanlı askerler gönderdiler. Bu zaman zarfında Berberîler de İfrikiyye'deki İslam ordusunun tamamlayıcı bir parçası haline geldiler.

Fethin ilk yıllarında Sicilya'da iskân eden Müslümanlar; Adnanî ve Kahtânî Araplar, Araplaşmaları farklı dönemlerde olmuş Acemler ve Berberîler olarak ayrılmışlardı.

Hristiyanlara gelince, onlar da aynı şekilde, bir kısmı yerli, bir kısmı da Bizans kralına tabi olan çeşitli unsurlardan meydana gelmiş muhtelif kökenlerden oluşuyordu. Özellikle gönül ister ki, Müslüman ayaklarının daha sağlam yere bastığı adanın kuzeybatı köşesinde, Hristiyanlardan ne kadarının Müslüman olduğu bilinseydi? Kuşkusuz tafsilatlı bilgilerin kaybedilmesinden dolayı tarihçiler şu ana kadar bu soruya net bir cevap verebilmiş değillerdir. Ancak tercih edilen görüş, Mazara ile Palermo arasında kalan mıntıkada Hristiyanlardan geniş bir kesimin İslâm dinine girdiği şeklindedir. Biz bu kanaate Yakut'un, bu mıntıkada bulunan Hristiyanların çoğu İslam dinine girdiler, şeklindeki ifadeye dayanmaktadır. Yakut'un verdiği bu bilgiyi, elimizdeki tarihi deliller sınırlandırmakta ve orada dinlerinde kalan Hristiyanların sayılarının az olmadığına delalet etmektedir.

Her ne olursa olsun, Amari'nin hesaplarına göre, fethin tamamlanmasından sonra Sicilya'daki Hıristiyanların sayısı bir milyon, Müslümanların sayısı ise altı yüz bin idi. Buna ilaveten o bahsedilen bölgede Müslüman sayısının daha çok olduğunu, Hıristiyanların ise Messina ve Noto mıntikasında ezici çoğunlukta olduğunu, Hıristiyan kesimin üstünlüğü ile birlikte, Siracusa'da Hıristiyan ve Müslümanların birbirine yakın nüfusa sahip olduklarını ve adada aynı zamanda Yahudi cemaatlerinin de bulunduğunu, belirtmektedir.

Bilindiği gibi Müslümanlar ne Sicilya'da ne de başka bir yerde hiç kimseyi dinlerini değiştirmeleri konusunda baskı yapmadılar. Onlar Ehl-i Kitap olanları sadece cizye ödemeye mecbur ettiler. Daha sonra Normanlar da aynı fiili Müslümanlar için mecbur tuttular. Çünkü Müslümanlara dini özgürlük verip, vergi vermeyi zorunlu kıldılar.

Açık olan şudur ki, Sicilya'da Kilise idaresi yavaş yavaş zayıfladı. Zirâ, Normanlar adaya geldiklerinde Sicilya'da tek bir Hıristiyan din reisi dışında kimseyi bulmadılar. O da Palermo başpiskoposudur. Bizans döneminde, piskoposların sayısı on beş idi. Bunlardan ikisi Başpiskopos olup, biri Siracusa, diğeri de Kateniye'de idi. Bu durumda, kilise idaresinde, Palermo kürsüsünün önceliği, Arap döneminden kalmadır. Daha sonraları Müslümanların Sicilya Hıristiyanları üzerine peş peşe düzenledikleri saldırılardan adanın tamamının istila edilmesine kadar, manastırların büyük bir kısmı boşaltıldı. Tıpkı Normanların tedrici olarak adaya saldırıları esnasında küçümsenmeyen sayıdaki mescitleri yıkmaları gibi.

Mağlup olanların mallarına gelince, kabul edilen görüşe göre, Müslümanlar bu konuda Malikî mezhebi hukukuna göre amel ettiler. Bundan dolayı da zimmîlerin arazisini, vakıf arazi, yani topluma ait arazi, olarak değerlendirdiler. Dolayısıyla araziye eski sahiplerine bırakıp, haraç karşılığında süresiz icara verdiler. Anlaşıldığı kadarıyla, savaşla alınan veya savaş neticesinde boşaltılan araziler ise bu kuralın dışında bırakılıp, Müslüman askerler arasında paylaştırıldılar. Şüphesiz bu konudaki detaylar bilinmemektedir. Ancak, bilinen o ki, büyük bir kesimi topraklarında kalan Hıristiyanlar, ya ödedikleri haraç mukabilinde arazilerinde diledikleri gibi tasarrufta bulundular. Ya da haraç almadan, tasarruf hakkı Müslümanlara devredilen bu arazilerden, Hıristiyanların kiralayan veya kiraya veren olduğuna bakılmaksızın birer çiftçi veya sakâ olarak eski statülerinde kalmak suretiyle, gelir payı alıyorlardı.

Sonra Normanlar adaya geldiler. Toprakların tümüne sahip olduklarından şüphe yoktur. Savaştan dolayı bu araziler boş kalmıştı. Fakat

onlar, genel olarak, iktâ düzeni çerçevesinde derecelenen mevcut gayr-i menkul statükoyla yetindiler. Bu hususta Müslüman halkla Hıristiyanlar arasında bir ayrımcılık yapmadılar. İktâ sahiplerinin idarî sorumluluğunda iş, gelir veya nakit olarak araziden aldıkları bazı vergileri toplama hakları vardı. Kanuni olmasa da gayr-i resmi olarak bu durum iktâ sahiplerini mülk sahipleri konumuna getirmişti. Ancak arazi, Hıristiyan Müslüman farkı gözetilmeksizin sahiplerine bırakıldı. Daha önce alınana haraç vergisi yerine, ya şahsî bir hizmet talebinde bulunuldu ya mal(ayni) vergisi ya da gelir vergisi kondu.

Şimdi yeniden İslam toplumunun unsurlarına geri dönelim. Biz bu toplumun Arap, Acem ve Berberî'lerden oluştuğunu belirtmiştik. Araplar da Kahtanîler ve Adnanîler diye, bir diğer ifadeyle Yemenliler ve Kaysliler olarak ikiye ayrılıyordu. Doğuda ve batıda bu her iki unsur arasındaki şiddetli geçimsizlik bilinen bir husustur. Bu anlaşmazlık, zaman zaman bize uzak olmayan bazı ülkelerde de belli ölçüde yaşanmaktaydı. Bu hastalıktan Sicilya'da uzak kalmadı. Lakin, buradaki anlaşmazlık, diğer bölgelerdeki seviyeye kadar ulaşmadı. Aksine, Bu hastalığı, Emevi halifesi Hişam aktif bir metotla tedavi ettikten sonra hafif bir rahatsızlık olarak kaldı. Abbasi halifeleri ise tesiri çok olan Horasanlıları enjekte etmek suretiyle tedaviyi tamamlamış oldular.

Ancak yukarıdaki durumun aksine, bu kez de Araplarla Berberîler arasındaki çekişmelerden dolayı ciddi krizler çıktı. Bu krizler 886-887 yıllarında iki unsur arasında savaş çıkmasına neden oldu. İki unsur arasındaki ihtilaf, yılın sonunda yapılan anlaşmaya kadar devam etti. Nitekim bu savaşın bitmesinden on yıl sonra Sicilya Hıristiyanları ile Sicilya Müslümanları arasında varılan anlaşmadaki tuhaf bir madde aralarındaki çekişmeye delalet etmektedir. Zira anlaşmada; Müslümanların Hıristiyanlara verdiği rehinler, her üç ayda, bir defa Araplardan bir defa da Berberîlerden alınacaktı. Dolayısıyla bu maddeden, iki unsur arasındaki tefrikanın, yabancılar karşısında dahi resmi bir hüviyet kazandığı sonucu çıkmaktadır. Meskun mahallerdeki ayrılık, ruhlarında olanı ortaya koymak bakımından birbiriyle mutabıktır. Nitekim, Berberîler, Mazara ile Kerkente arasındaki bölgede ikamet ederlerken, Arap vatandaşlar buranın kuzeyinde ikamet ediyorlardı. Bu bakımdan Amari özetle, son cihette bulunan kasaba ve varoşların isimlendirilmesinin salt Arapça kökenli olduğunu, birinci bölgede geçen Marchinesi'nin "Miknası" Aiarzeneti "Hicru'z-Zenâtı" gibi yerlerin ise salt Berberî'ceden türediğini belirtmektedir.

Zaman daraldı, bu unsur karışımına, Ağlebîler ümerâsı siyah kölelerden kendilerine koruma edindikleri zencileri ilave ettiler. Daha sonra da

Fatımîler ve onların naibleri olan Kelbîler, köle tüccarlarının getirdiği Sakalibe yani beyaz memlükleri kendilerine koruma edindiler. Bunlar küçük yaşta olup, Slav ve diğer ülkelerden getiriliyordu. Çoğunlukla tüccarlar onları hadim yapıp gilman ve feteyân olarak yetiştirilmek üzere ileri gelen kimselere yüksek fiyatlara satıyorlardı. Bu gençlerin Kelbîlerin idarecileri ve Norman kralları döneminde büyük nüfuzları vardı. Çünkü onlar, kral ve idarecilerin yandaşları ve sırdaşları idiler. Bunlar arasında bakan, kâtip ve komutan olanları vardı. Palermo'nun Hâretü's-Sakâlibe isminde bir mahallesi vardı. Gerçekten de İslam medeniyeti pek çok unsurlardan ve amillerden oluşmuştur. Her büyük medeniyette olduğu gibi...

Sicilya'daki Hıristiyan oluşumunun da buradaki (Sicilya) medeniyete katkısı az değildir. Daha sonra ada nüfusuna katılan Latin Bizans asıllı Sicilyalıları hatırladığımızda ki bunlar, Normanlar, ardından Almanlar, Aragonlar-Katalan (Catalunya)lılar vs.dir. Bu topluluklar adaya renk kattılar. Belirtilen bu unsurların tümü hisimlik yoluyla Sicilya potasında eriyip tek vücut haline geldiler. Tıpkı beyaz, kırmızı ve pembe(verdî) türündeki üzümlerin şirahane saf, yeni, lezzetli ve hoş kokulu bir şaraba dönüştüğü gibi. İtalyan şairi Carducci'nin bir şiirinde bu şekilde teşbihte bulunduğu gibi.

Acaba dinî engellere rağmen adanın Müslüman sakinlerinden bir parça veya kısmen bu karışıma dâhil olanlar oldu mu? Veya diğer bir ifadeyle, Sicilyalıların ırkında bir miktar Arap veya Berberî kanı var mıdır? Sorusuna cevabım olumludur. Çünkü Sicilya'da çok sayıda karma evli çift vardı. Evlilikler, diğer İslam diyarlarında eşine rastlamadığımız şartlarda yapılmıştır.

İbn Havkal'ın eleştirel bir ifadeyle dile getirdiği şu sözlerini dinleyelim:

“Onlar düzenbazdırlar, şehir, çöl ve köylülerin çoğunun düşüncesi, kendi aralarında yaptıkları anlaşmayla, erkek çocuğunun düzenbaz babanın hakkı olmak, kız çocuğunun ise annesiyle kalmak şartıyla Hıristiyanlarla evlenmek, şeklindedir.”

Öyleyse, İbn Havkal'in bahsettiği Hıristiyan kız, bir Hıristiyanla evlendiğinde, ¼ oranında Arap veya Berberî olan çocuklar doğurmuş olacaktır. Şayet onlardan da doğan bir kız çocuğu bir Müslümanla evlenecek olursa bu durum tekrarlanıp gider. Böylece sayısı azalmayacak bir topluluk tarafından bu kan aktarılacak suretiyle, birçoğun neslinde devam edecektir.

Sicilya Toplum Düzeni

Şimdi de rengârenk olan bu toplumun düzenini ele alalım. Ancak ben burada daha önceki konularda söylediklerimi tekrarlamayacağım. Fakat dikkatleri öncelikle bu toplumu kaplayan ve kendisine cemaat denilen, özel önemi haiz bir şeye çekmekle başlamak istedim. Berberiler “Onların işi aralarındaki şura iledir” ilkesine sınımsız bağlıdırlar. Bu bağlılık komşuları Araplara da geçti. Haliyle hâkim olanlar kendilerine tabi olanların zihniyetini gözetmek zorundadırlar. Nitekim Ağlebîler ve naibleri Sicilya’da istibdada meyletmelerine rağmen yine de önemli işlerde “cemaat” istişaresine uymak durumunda kaldılar. Peki cemaat nedir? Cemaat; aslında tüm Müslümanların nazar-ı itibara alınmasıdır. Fakat uygulamada, merkezde olan Müslümanların bakış açısı olup, başkentteki ileri gelenleri ve ulemayı kapsayan ayânlardan meydana gelen bir meclisten ibarettir. Aynı hal, hükümeti temsil edenler tarafından geri kalan diğer şehirlerde de uygulanır. Dolayısıyla cemaat, şu andaki belediye meclisine benzemektedir. Kezâ zimmîlerin de kendi mahalli reisleri etrafında oluşan meclisleri vardı. Bu Roma ve Bizans döneminde meskûn merkezlerdeki işlerin idaresine dayanmaktadır. Özetle, Sicilya’da halkın idaredeki payı, sair Arap ülkelerinden daha büyük oranda idi. Sicilyalıların bu meclislere olan hevesleri daha sonraları da devam etti.

Aynı şekilde Sicilyalılar, daha önce bahsi geçen konuların dışında, Araplardan başka idarî miraslar da aldılar. Sikke gibi.

Sicilya ve Napoli’de Normanlar, Almanlar, Anceviyye (Angevins) ve Aragoniyye adındaki bu dört devlet dönemi boyunca, yani sekiz asır boyunca, İtalyanca “Torino” veya “Tari” denen nakit paraları görmekteyiz. Peki Tari’nin ne olduğunu nereden bileceksiniz? Tari, Rubaî demektir. Yani, Ağlebîler ve Fatımîler döneminde Sicilya’da darp edilen ¼ dinardır. Bu parayı Normanlar, Palermo, Amalfi ve Salerno’da üzerindeki Arapça yazıları bırakmak suretiyle taklit ettiler. Daha sonraları, Aragon kralları bu taklidi gümüş paralarda uyguladılar.

Amari, Sicilya Araplarının dirhemin çoğuluna “derâhîm” dediklerini, “Tari” veya “Torino” kelimesinin “derâhîm” kelimesinin bozulmuş hali olduğunu zannetmektedir. Bu fikre katılmayan Prof. Nallino, dirhemin çoğulunun “derâhim” olduğunu, hatta Mağriblilerin konuşma dilinde dahi bu kelimenin bu şekilde kullanıldığını, dolayısıyla ¼ dinar olan rubâî’nin, derâhim kelimesinden ismini almış olması zordur, demektedir. Ancak, sonuncu probleme gelince, ben bunun çözümünü, Levi Provençal’in *Târihu İsbaniyyeti’l-İslâmiyye* eserinde okuduğum, “Endülüs devletinde “dinâru

derâhim” isminde bir umle(para) vardır” cümlesinde buldum. Dolayısıyla bizim için “derahim” kelimesinin, Grekçe'deki (taphontapion) kelimesine ve Latince'deki “Tarî Torino” kelimesine dönüşmesini açıklamak kolaydır. Biz biliyoruz ki, son dönem Grekçe dilinde “dal” sesi kaybolmuştur. Dolayısıyla bu harf “ta” harfi olmuştur. “Elif” harfi ise, Mağrib telâfuzunda çok ince okunur. Yine yabancı dildeki “he” harflerinin düşürülmesi, Latin ve Grek dilinden türemiş olan dillerde adettir. Kezâ, son dönem Latince dillerinin bir diğer adeti de kelimenin sonunda bulunan “mim” harfinin “nun” harfine veya görünmeyen hızlı bir gunneye dönüşmesidir.

Sikkeler konusunda detaylara girmek istemiyorum. Size sadece şu kadarını belirteyim ki, bizzat İtalyanca “zacca” isminde sikke mevcuttur. Ayrıca Sicilya Arapları tarafından kullanılan vezinler (ölçü birimler), İtalya'nın kuzeyindeki ve güneyindeki bazı bölgelerde yaygınlık kazanmıştır. Örneğin Sicilya'da halen Napoli ve Palermo'da ölçümde kullanılan “rotolo” ismiyle bilinen “er-Rıtl” ve İtalyanca “cantaro” olarak isimlenen “el-kıntâr” gibi. Çocukluk hatıralarımda, İtalya'nın San Remo şehrinde, kuru ful, fasulye, nohut ve buğday vs. ürünleri Arapça “er-Rub” (= ¼ Kıntar) olan “rubbo” ile ölçtüğlerini hatırlamaktayım.

İktisadî Hayat

el-Kafîz kelimesinden de iktisadî hayata geçelim. Arap döneminde ziraat, iktisadın temeliydi ve bu dönemde gelişmesinin zirvesinde idi. Sicilya'yı 973 yılında ziyaret eden İbn Havkal bu konuda: “Sicilya toprağı meskun ve ekilidir” demektedir. Hem de Sicilyalıları karşı bazı hoşnutsuzlukları olmasına rağmen, bunu ifade etmektedir. İbn Havkal'dan otuz yıl sonra adayı ziyaret eden Makdisî ise kayıtsız olarak adanın ziraatini övmektedir. Aynı şekilde İbn Cübeyr, Normanlar dönemindeki ada hakkında: “Bu adanın verimi tanıtılandan daha fazladır. Ada için, her tür ve çeşit meyvesi ve muhtelif erzaklarla dolu zenginliği, çok bereketli ve geniş orandaki yapılaşması ile Endelüs'ün yavrusudur” demektedir.

Bu cümleleri okuyan bir okuyucu ilk etapta sanki Müslümanlar bu dönemde adanın imar faaliyetine iştirak etmemişler de sadece Hıristiyanların işlerlik kazandırmalarıyla meydana gelmiş gibi bir vehme kapılabilir. Çünkü eserin yazarı şöyle diyor: “Arazi, etrafında yürüyen ve çevresini koruyan Hıristiyan kölelerle mamurdur. Müslümanlar da onlarla birlikte arazileri ve mallarının üzerindedirler. Arazilerini iyi kullanır ve işletirler”.

Ancak şu kadar var ki, bu dönemin sicillerini ve çeklerini araştıran allame Amari, arazi satışı ve alışıyla ilgili birkaç belgeye rastladı. Müslümanların da Hıristiyanlar gibi mülkiyet sahibi olma hakları, alım-satım

yapabildikleri ve tasarrufta buldukları gayr-i menkullerinin bulunduğunu tespit etti. Müslümanlar ve Hıristiyanlar içinde aynı oranda arazi sahibi olmayan ve bu arazilerde ücretle veya ürün ve pazarlık sonucu yapılan anlaşma ile çalışan bir tabaka vardı. Her çağda ve her dönemde köylerdeki arazilerde olduğu gibi... Bu işçi tabakasının Arapça'daki ismi "el-'ummâlû'l-harş" tir. Yani, kaba insanlar, demektir. Latince'de köylü manasına gelen "rustici" anlamındadır. Sanki bedevilik ile kabalık aynı şey olmaktadır. Aynı sonuç, Fransızca'daki "paysan" kelimesinde ve "rusticus" kelimesinden oluşmuş olan "rustre" kelimesinde de mevcuttur. İşleten tabakaya gelince, onların bireysel ismi "kibarlar" anlamına gelen "el-mels" tir. Sanmıyorum ki, bu iki kelimeye Sicilya dışındaki Arapça'da bu anlamlar yüklenmiş olsun.

Adaya gelen Araplar asker olarak geldiler, mızrak ve kılıcı tanıdıkları kadar sabanı ve küreği bilmezlerdi. Onlarla mukayese edildiğinde Sicilyalılar ziraatta öncü idiler. Biz daha önce Sicilya için, "Roma'nın ambarı", denildiğini söylemedik mi? Bununla birlikte Müslümanlar, Sicilya tarımına üç yönden unutulmayacak hizmetler yaptılar;

- 1- Adaya dinamik çiftçiler olan Berberîleri getirdiler,
- 2- Aralarında bulunan bazı doğulu kimselerin Mezopotamya'da uygulanan sulama ve ekim yollarını bilmeleri ve bu yolları Sicilyalı'lara öğretmeleri,
- 3- Daha önce Sicilyalılar tarafından bilinmeyen bitkileri adaya sokmaları, bunların başında da pamuk gelir.

Sicilya yerlileri pamuğu Arap idarecileri döneminde tanıdılar. Fazla zaman geçmeden, pamuğun ekiminde ve yetiştirilmesinde ilginç bir tecrübe kazandılar. Hatta İbnu'l-'Avvâm el-İşbilî çiftçilerle ilgili eserinde şöyle demektedir: "Onlar (Sicilyalılar), verimsiz arazide pamuk yetiştirmenin yolları konusunda Endülüslülere örnek oldular". Çiftçilerle ilgili diğer bir eserde Abdullah b. Muhammed İbn el-Hüseyn; Sicilyalıların çok çalışkan oldukları, pamuğu ekmeden önce bazen onlarca kez tarlayı otlardan temizlediklerini belirtilmektedir (Bu ifade Amari'den alıntıdır). Ekimini iyi yaptıkları gibi, eğirmesini ve dokumasını da iyi yapıyorlardı. Halen Siracusa taraflarında nehir ve su yataklarında bir süs bitkisi olarak biten papirüsten kâğıt imal ettikleri gibi pamuktan da kâğıt imal ediyorlardı. Sicilya'daki pamuk yetiştiriciliği ve mamullerinin ihracı on beşinci yüz yılın başlarına kadar devam etti. Daha sonra unutulup gitti.

Kezâ, Arap döneminde Sicilyalıların çoğu dut ağacı ekip, ipek böceği yetiştiriciliği yaparlardı. Nitekim, onların ipek mensucatları tüm pazarlarda büyük rağbet gördü. Yine, Sicilyalılar karpuzu “خبطبلا (el-Batîh)” ‘i de Araplarla tanıdılar. İtalyan konuşma dilinde ismi, pastecca, Fransızca’da ise, pasteque şekline dönüştü. Kendilerine ait bir metotla geliştirdiler ve Sicilya karpuzu ismini verdiler.

Fakat Arap kültürünün Sicilya’daki en kalıcı nüvesini ise narenciye (جنانلا), yani portakal oluşturur. Halen Sicilya’da portakala, naranzu denmektedir. Yine çiçeğine (رهز) de zagara denmektedir. Bilindiği gibi portakal ve diğer ekşi ürünler, Sicilya’nın en değerli mahsulü ve ihraç ürünleridir.

Sicilyalı çiftçilerin ilerleme kaydetmesinde Arapların oynadığı önemli role, Sicilyalıların konuşma dilinde ziraatla ilgili kullandıkları bazı Arapça kelimeler, tanıklık etmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Noria, (فروغانلا = su dolabı); gebbia (تیباجلا = bahçeleri sulamak için suyun biriktiği havuz); senia, (تیناسلا); (İspanyolca açena, zachia veya saia), acequia (تيفاسلا=sulama kanalı, su çarkı); galiggi, (جیلخلا = kanal); azzalora, (فرووعزلا); cabbarasi, (فارسأرلا = denem bitkidir); adisa, (سیدلا); durbu, (فینارلا); garaffu, (فارغلا = su dolabı vasıtasıyla su alınan kap); marascia, (تشرملا = su serpmek için kullanılan süzgeçli kap); zabbara, (فربصلا = şiddetli soğuk, demir parçası); mazzara, (فربصعلا = meyve sıkma yeri, şirahâne); budda, (دبلا = pay), bu kelimenin aslı Aramîcedir. (Süryanicesi ise دندadır).

Yine Arapların Sicilya sanayisi ve ticaretinin gelişmesinde katkıları olmuştur. Daha önceki konferanslarımızın birisinde “traz” ‘ın bahsi geçmişti. Bunda ise pamuklu ve ipekli dokumalar anlatılacaktır. Dolayısıyla şimdi, Arapların adayı terk ettikten sonra dahi dış pazarlarda talep edilen ve meşhur olan çanak-çömlek, nişadır, antimon, kibrit ve düşmana ateş atmak için savaşlarda kullanılan petrol ile, sanayi ürünleri bahsini tamamlamış olacağız.

Değerli dinleyenler! Bence, bir toplumun medeniyetindeki ölçülerinden birisi de o toplumun yemeği ve o yemeğin hazırlanmasındaki özen ve çeşitliliğidir. Baba Şarl da son konferansındaki bu görüşüyle beni teyit etti. Oturumumda, misafirperver Lübnan sofraları bu görüşe katılmamı daha da pekiştirdi. Hakkında bilgi sahibi olmadığım Sicilya Arapları medeniyeti konusunda araştırma yapmaya başladığımda, bir İtalyan olarak kendime şu soruyu sordum; Acaba Sicilya Arapları makarna yiyorlar mıydı? Acaba Medeniyetin ulaştığı seviyedeki zerâfete (yani) hamurdan elde edilen maharetli sanatlardan habersiz mi idiler? Hayır, bundan habersiz değillerdi. Bu konuda, büyük coğrafya bilgini Ebu Abdillah Muhammed b. Abdullah

el-İdrîsî gönlümü sevinçle dolduran bir cevap vermektedir. O cevap: “عبرتنا” (et-Terbî’)” dir. et-Terbî’, Arapça bir şehir ismidir. Burası çok zengin tatlı sulara sahipti. Bu sular, üzerindeki değirmenleri ve hamur dolaplarını çalıştırırdı. Burada bulunan atölyelerde تميرطلالا (el-İtriyye) üretilirdi. Sicilya’da yenir ve İtalya’nın her tarafına gönderilirdi. Ayrıca Hıristiyan ve Müslüman sofraların bir süsü olarak, Endülüs’e, Doğu’ya ve İfrîkiyye’ye kadar gönderilirdi. el-İtriyye, ki bu vermiceldir (yani tel şehriyedir), içi delik olmayan ince makarna demektir. Halen makarnaya Sicilyalılar “etria”, İspanya’daki Mersililer ise “eletria” demektedirler. Makarna Romalılar tarafından da biliniyor ve gitarın tellerine benzetilerek “fides” deniyordu. Sicilya Arapları Roma kültürünü ne iyi korumuşlar! Umulur ki, gelecekteki günler bize, Arapların becerisinin, içi boş ve daha iri, daha enli, bükülü, örgü şeklinde dokunmuş, sedefe benzeyen ve yağ ve salça denizine dalan makarnaya kadar uzandığını gösterecektir. Bu gerçekleştiğinde Onların dehasını artıracak ve medeniyetleri bizi daha da şaşırtacaktır

Ey Lübnanlılar! Sizin yediğiniz kebab, et-tebûlî(salata), piliç ve lahmacun’u araştırmanız gerekir... Şaka bir tarafa, Biz, Arap aşçıların Sicilyalılarda derin bir iz bıraktıklarını söylüyoruz. Örneğin, Sicilyalılar Mağriblilerin يسكسكلا (el-kuskusî) denilen yemeğini yiyorlar ve cuscusu ismini veriyorlar. Yine et kıvartma işini yaygın yapıyor, taneli yiyecekleri seviyorlar. Tatlıda da sfinza adını verdikleri جفسدلا (el-Esfenc) tatlısı ve katkısı ceviz, fıstık ve tarçın olan diğer tatlı çeşitleri gibi, Arap tatlısına benzeyen tatlılar yiyorlar.

Bununla birlikte, Arap yazar İbn Havkal, Sicilyalıları yeme içmelerindeki kötü zevkleri ile suçlamakta ve sözlerinin devamında, Palermo halkının, kendi şehirlerinde bol akarsuları bulunmasına rağmen, sarnıç ve kuyu sularını içtiklerine dikkat çektikten sonra şöyle demektedir: “Onların (Sicilyalıların) az çıkışları dolayısıyla akan tatlı suyu içmekten uzak kalmaları, çok soğan yemeleri ve aşırı iç yağıyla beslenmelerinden duygularının bozulması -ki bazılarının iç yağı yemediği gün yoktur- nedeniyle tahayyül güçleri zayıf, beyinleri sarsılmış, duyguları bulanık, akılları karışık, anlayışları kıt, yüz çehreleri bozuk, ruh yapıları alt üst olmuştur. Öyle ki artık eşyayı bulunduğu konumdan farklı görür hale gelmişlerdir”.

Allah korusun! Soğana aşırı düşkün değiliz ama atom bombasından daha tehlikeli(!) olduğumu da bilmiyorduk.

Aklî (İlmî) Hayat

Soğanın akla zarar verdiği saçmalığı basamak edinerek, maddî medeniyetten, manevî medeniyet konusuna gireceğim. Eğer İbn Havkal'i tasdik edecek olursak, bu durumda seyyahımızın Sicilya'yı ziyaret ettiği günlerde, yaşantının en alt düzeyde olduğuna inanmamız gerekir. Ancak soğan yemekten kaçınan İbn Havkal'in ruhî dengesinin bozulduğu ve karamsarlığa düştüğü açıktır. Çünkü biz onu sürekli kınayan, sert dilli, ağır sözlü, her şeyi eleştiren ve herkesi yeren biri olarak görmekteyiz.

O, eleştiri zincirine, Sicilyalı Müslümanların dininin bozuk olduğunu, ne namaz kıldıklarını, ne abdest aldıklarını, ne zekât verdiklerini ve ne de hacca gittiklerini, mescitlerinin çok olduğunu fakat bu mescitleri, başkaları bu kişi tek başına mescit yapmıştır, desinler diye gösteriş amaçlı inşa ettiklerini, yine ribâtlarını riyâkârlar, fesatlar, tembel ve bozguncularla ve hatta kavatlarla dolu olduğunu, söylemekle başlamaktadır.

Palermo'da ilk Öğretim eğitimiyle ilgilenen üç yüz öğretmen bulunmaktaydı. Onlar, halkın güvenini, itimadını ve saygınlığından istifade etmekteydiler. O (İbn Havkal) öğretmenlerin faydalarına sevineceğine, onları basite indirgemmiştir. Çünkü ona göre aptal insan ile öğretmen aynı şeydir.

Kadırlara ve alimlere gelince, onun görüşüne göre bunlar, merfu' ile mansub'u ayırt edemeyecek seviyededirler. İlmî bilimsel olarak değil, sadece cihat için icra ediyorlar. Evet, kısaca özetlersek, İbn Havkal'in ziyareti esnasında Sicilya, edepsiz, fesat, tembel ve zaman ve mekânı olmayan korkaklarla dolu bir yerdir. Biz bazı öğretmenlerin gramer hatası yaptıklarını kabul ederiz. Ancak, her asır boyunca bu güne kadar, tüm psikolojik saplantılardan soyutlanmış, keskin zekâları, ciddiyetleri ve inançlarına olan bağlılıklarıyla bilinen, günümüze eserleri ulaşmış fıkıhçılar, hadisçiler, mutasavvıflar, nahivciler, edebiyatçılar tabakası ve İbn Hamdîs gibi şairler, Sicilyalıları soğanlaştırmaya çalışan bu soğan düşmanının sözüne yüzde yüz inanmayı engellemektedir. Sicilya, diğer İslam ülkelerini parçalayan büyük (mezhep vs.) ayrılıklardan uzak kalmasıyla, savaş zamanında onlara nispeten dinî açısından bir huzur içindeydi. Örneğin, Berberîler İfrikiyye'de fırka fırka bölünüp, birbirleriyle mücadeleye ve savaşa tutuştuğu halde, Sicilya'dakiler sünî bayrağı altında birlik içinde yaşadılar.

Murabıtlar dalgası Sicilya'ya değmedi. Ardından gelen Muvahhidler dalgası da korumalı adanın sahillerine çarpmadı.

Sicilya adası, adanın gazisi olan Malikî mezhebinden Kadı Esed'e teslim edildi. Onun idaresiyle ve mezhebine tutunarak, Fatımîler zamanına kadar geldi. Fatımîler, imâmet konusuna ait hususlar dışında mezhep taassubuna gitmediler. Sicilyalılar, fıkıh ilmini diğer dinî ilimlerden üstün tuttular. Dügümlenmiş felsefî ilimlere ve kelâmî meselelere dalmadılar. Tasavvufî işlerde aşırıya gitmekten kaçındılar. Bu nedenle de Sicilya alimleri örnek birer fıkıhçı idiler. Fıkıhçılar, toplumdaki entel tabaka arasında sözü itibar edilen kesimlerdi. Bize ulaştığı kadarıyla, Sicilya uleması Endülüs'teki emsalleri gibi asla taassup ve kibre dalmadılar. Özetle, çekişme sebeplerinin yok olduğu sükûnet ve terör olmamasına rağmen yine de Sicilya Müslümanlarının dinlerinde taklitçilik ve muhafazakârlık ağır bastı.

Müslümanların Ehl-i kitap'la olan ilişkilerine gelince, başlangıçtaki ve sonuçtaki yıllar bir kenara bırakılırsa, genel olarak iyi olmuştur. Bu münasebetler, günümüz Sicilyalıların kanında halen mevcut olan iyi komşuluk ve sosyal münasebetleri geriye miras bıraktı. Daha önce geçtiği üzere, yine, Hıristiyanların aile ve toplum hayatına tesir etmiştir. Örneğin, Sicilya tahtına peş peşe dört Normanlı kral geçmiştir.

İbn Cübeyr, Hıristiyan kadınların yılbaşı kutlamalarındaki durumlarını şöyle tanımlamaktadır: “Bu şehirdeki (Palermo) Hıristiyan kadınlarının kılık-kıyafetleri, Müslüman kadınlarının kılık-kıyafeti gibidir. Dilleri akıcı, örtülü ve yüzü peçelidirler. Bu bayrama (yılbaşı), altın işlemeli ipek giysileri, hoş kokulu örtüleri, renkli yüz peçeleri, altın yaldızlı terlikleriyle, kısaca Müslümanların renk ve kokuya dair tüm süslemeleri (modayı) üzerlerinde taşımak suretiyle kilise veya sinagoglarına gitmek için dışarı çıktılar.”

İbn Cübeyr latife olsun diye şairin şu mısrasını hatırlatıyor:

Birileri bir gün kiliseye girse,

İçinde, vahşi inek yavruları ve ceylanlar ile karşılaşır.

Günümüzde bile Sicilya'nın köylü kadınları bayram günleri dışında, evlerine düşkünlükleri ve örtülerine olan meyilleri halen devam etmektedir. Şöyle ki; Sicilya kadınları ayinlere en şahane yöresel elbiseleriyle giderler. Gençler onlara bakmak için toplandıklarında ise giydikleri şallarla örtünürler. Tabi, şalın örtüsü ancak ceylan gözlülerin ve vahşi danaların bakışlarına kadar inebilmektedir.

Sicilya kadınları *مُتَدَار* (reddâne) veya *مِردَم* (mirden) ismini verdikleri aletle eğirme işlerini yapmaktadırlar. Yine *mataccu* veya *mataffu*

Arapça'daki قديم (midekk) kelimesinin bozulmuş şeklidir - denilen bir aletle dövme(ezme) işini yapmaktadırlar.

Sicilyalıların lehçelerinde halen kullanılmakta olan çok sayıda Arapça kelimeyi sizlere aktarmam mümkündür. Ancak ben burada bu üniversitenin rektörü Prof. Fuad Efrâm el-Bostâni'ye ithaf olunan bu güzel konferans mukabilinde sadece bir kısmını vermekle yetineceğim. İtalyan Kültür Enstitüsü'nde yayınlanmış olan ve Lübnan konuşma dilinde karşılıkları veriler bazı İtalyanca kelimeler:

سوداق	gasena : أنازخ	catusu:
أنوركف	cassara : قراسخ	fucuruna:
قرارد	careri : ىريرد	carara:
رجنخ	dica : أقيض	canciaru :
ع بصرة	sciabbica: أيكيش	tarsia :
	filano : نلاف	

Aynı şekilde Sicilya haritası da Arapça yer adlarıyla doludur:

هقلع	Alcamo : أمقلاء	Alga :
Caltagirone:	Buscemi : أعلق نونجلا	أعلق ويا أماش
أعلق سونافلا	Caltabellota : أعلق أطلوبلا	Catafano :
: ناخ عاطقلا	Caltavuturo : أعلق يبا روث	Canicatti
:	Dittaino : ىداو نيطلا	Favara
	قراوف	

Marzameni : يسرم مامحلا يسرم وادع	Marsala :
Misilmeri : لزئم ريملا آقاشد :	Sciacca
Mezzoiuso : لزئم فوسويد عيبيرت :	Trabia

Sicilya'yı ziyaret ettiğinizde kendinizi yabancı görmeyeceksiniz.

Bibliyografya

M. Amari, *Storia die Musulmani di Sicilia*, 2a ed. Publicata con note a cura di C.A. Nallino, vol. III, Catania, 1939.

A. Steiger, *Contribucion a la fonetica del hispano-arabe y de los arabismo en el-ibero-romanico y el siciliano*, Madrid, 1932.

E. Levi Provençal, *Histoire de l'Espagne Musulmane*, Tome III, Paris, Maisonneuve, 1953.

J. H. Kramer, *Opus geographicum auctore Ibn Havkal, Liber imaginis terrae, (Suretü'l-arz)* Leyden, (Brill) 1938-9.

W. Wright, *The Travels of İbn Cübeyr*, Leyden, 1852.

G. Schappareli, İbn Ğubair (İbn Giobeir), *Viaggio in Spagna, Sicilia, Siria, Palestina, Arabia, Egitto companti nel seculo XII*, Prima traduzione...Roma (Caza Editione İtaliana), 1906.

E. Garcia Gomez, *Sobre agricultura arabiyo-andulusu: "Al-Andalus"*, X, 1945.

Arap-Sicilya Medeniyeti (İlim ve Edebiyat)

Kaynaklar

Arap hâkimiyeti dönemindeki Sicilya'da ilim ve edebiyat tarihi (savaş tarihi ve siyasî tarih gibi) hakkındaki bilgiler çağdaş kaynaklardan alınmamıştır. Bilakis, bu bilgiler, daha sonraki dönemlere ait olan eserlerin, aslı kaynaklardan yaptığı iktibaslar yoluyla alınmıştır. Nitekim dönemin müelliflerinden olan Ali b. el-Kettâî'nin eserlerinin kaybolmuş olması üzüntü vericidir. Müellif, M. 1041 yılında Sicilya'da doğmuştur. Adanın Normanların eline geçmesinden sonra da buradan ayrılmış ve 1121 yılında

Mısır'da ölmüştür. Fatımî veziri el-Afdal ona yakınlık göstermiş ve kendisine ikramda bulunmuştur. Bu edip kendisini, Sicilya şerefine övmeye adanmıştır. Bu nedenle sevgili adasının tarihi hakkında bir kitap yazdı. Kitabının sonuna Sicilyalı 170 şairin ismini ilave etmiştir. Keza, Milâdî 12. yüzyılın ikinci yarısı edebiyatçılarından İbn Bişrûn el-Ezdî es-Sakalî *el-Muhtârât fî'n-Nazm ve'n-Nesr li Afdali Ehli'l-'Asr* isiminde bir kitap telif etti. Bu eserde, bazı Sicilyalıların şairlerini kaydetti. M. 1067 yılında Daniye'de doğan ve el-Mehdiyye'de ölen Ebu's-Salt Ümeyye, dönemin halkı hakkında yazdığı risalesinde, o da aynı şeyi yapmıştır. İbnu'l-Kettâ'î zamanında yaşamış olan, ismi meçhul olan el-Mehdiyyeli bir müellif de Sicilya tarihi konusunda eser veren dönemin diğer bir ilim adamıdır.

Günümüze ulaşmayan tüm bu seçilen eserlerden geriye, sadece 1125-1201 yılları arasında yaşamış olan ilim adamı İmâmuddin el-İsfehânî'nin yaptığı alıntılar bize kalmıştır. el-İsfehânî, Sultan Nureddin ve Sultan Selahaddin Eyyubî'nin yakınlarından idi. Onun *Haridetü'l-Kasr ve Cerîdetü Ehli'n-Nasr*⁴ isimli eserinde Sicilya ile ilgili alıntılar bize kadar ulaşmıştır. Eser şu ana kadar henüz tamamen neşredilmemiştir. Fakat Amari, *Mektebetühu'l-Arabiyye -es-Sıkkıyye* adlı eserinde, el-İsfehânî'nin bu eserindeki Sicilya ile ilgili şiirlerin bulunduğu bölümü neşretti. İbnu'l-Kettâ'î'nin eserlerinden derlemek suretiyle Sicilya şiirlerini tahriç eden bir diğeri de Mısırlı âlim es-Sayrafi'dir (ö. h. 543). es-Sayrafi'nin eserini İtalyan Müsteşrik Ignazio di Matteo neşr ve tercüme etmiştir. Yine İbnu'l-Cevzî'nin *Mir'âtu'z-Zaman* adlı eserinde de Sicilya ile ilgili alıntılar bulunmaktadır.

İlim adamları hakkındaki bilgilere gelince, bu konuda Amârî, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-Âyân*'ı, es-Suyutî'nin *Bugyetü'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât* 'ı, Hacı Halife'nin *Keşfu'z-Zunûn*'u gibi tabakât, fihrist ve büyük otobiyografi eserlerinden bilgi elde etmek amacıyla büyük zorluklara katlanmak zorunda kalmıştır. Tüm eline geçirdiği bu ve benzeri hacimli eserleri- ki çoğunlukla sayfa sayfa taradı- veya yıpranmış el yazmalarında gözlerini yorması sonucunda yalnızca iki üç isme ulaştı. İşte bu da araştırmacının kısmetidir; uyuyan bilgilere ulaşmak için sürekli bir uyanıklık, bilgilenmek için sonu olmayan yolculuklar, binlerce gayret sonucunda zayıf neticeler, yoğun tefekkürler sonucunda parlayan bir kıvılcım... Bu gün tasavvur edemeyeceğimiz bir tarzda Amari bu yorgunluğu yükledi. Çünkü bu gün taramayı kolaylaştıran fihristlerle donanımlı basılı kaynaklar ve kitapları en ince yönleriyle tanıtan anahtarlara sahip el yazma hazineleri elimizdedir. Evet, O bu çabayı yükledi ve bu işi kendisine ağır

⁴ M. Amari, Biblioteca araba-sicula, Torino, 1880.

bir yük olarak görmedi, aksine zevkli ve kolay gördü. Bu vatani Sicilya'ya olan sevgisinin bir bedeliydi. O sadece mukaddimesini susuzluğu gideren bir şifa olarak sayan yazarları sorgulamakla kalmadı, aynı zamanda en alt seviyede işaret edilmeyen eserlerde dahi Sicilya ile ilgili bilgileri ortaya çıkardı. Elde ettiği bilgilerin tamamını *el-Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Sıkalıyye* (Biblioteca Arabo-Sicula) adlı üç ciltlik eserde neşretti. Ardından da bu eserin İtalyanca'ya çevirisi yapıldı.

Daha sonra Âmarî derleyerek bir araya getirdiği taş ve çakıl taşlarına Bizans ve Latin kronolojisindekileri de kattı. O bu malzemeleri işledi, cilaladı, yerleştirdi, düzdü ve onları harçla sıvadı. O bu malzemelerle sağlam görünümlü yüce binasını dikti. Onun bu binası 2345 sayfadan oluşan 5 ciltlik *Târihu Müslimî Sıkalıyye* kitabıdır. Bu kalıcı bir eserdir. Araplarla ilgili bilgi sahibi olmak isteyen herkes onsuz yapamaz. -Kitap, Arapların, Akdeniz'in incisine ilk yöneldikleri günden, oradan ayrılan son Arab'a kadar geçen süreyi kapsamaktadır.- (Arap tarihi ile ilgili bilgi sahibi olmak isteyen kişiler) Eserde, parçalar ile genel bilgiler birleştirilmekte, genel değerlendirmeler ve bakış açıları verilmektedir. Öyle ki bunlar, olayların gerisindeki bağlantı ve derin sebeplere iltifat etmeyen ve takım(genel) dışında tekileri önemseyen Arap tarihçilerinin eserlerinde bulunması çok zor olan bilgilerdir. Bu nedenle ben bahsettiğim ilim ve edebiyat adamları sıralamasında Amari'yi başa koymakla mevzu dışına çıktığımı sanmıyorum. O, yolumuz boyunca bizim rehberimiz değil mi?

Michele Amari 7 Temmuz 1806 yılında Palermo'da doğdu. O zamanlar İtalya, Fransız İhtilalinin hürriyet ve istiklal tohumlarını tüm Avrupa'ya ektiği fikirlerin revaçta olduğu bir dönemi yaşıyordu. Nitekim Palermo ve Napoli krallıklarını birleştiren Bourbons Kralları Sicilya'yı kötü idare ediyorlardı. Şerefli gençler Sicilya'yı Napoli'den kurtarma ve federasyon biçiminde tüm İtalya devletlerini kapsayan bir müstakil idare kurma yoluna gittiler. Bu fikir, *Salâtü's-Settâru's-Sıkalıyye* (I Vespri Sicilani) isimli tarihi eserde; settâr namazı yani ikindi namazı için kiliseye eşikle birlikte giden gelinin Fransız Anjou devleti askerlerinin bu çifte ihanetleri yüzünden Palermo gençlerinin ne şekilde isyan ettikleri, isyancıların Fransız askerlerini nasıl boğazladıkları, isyanın tüm adaya yayıldığı, sonuçta Napoli'de oturanların Anjouların boyunduruğundan kurtuldukları ve böylece Sicilya'nın bağımsız olduğu tüm çıplaklığıyla anlatılmaktadır.

Tabiatıyla bu kitap Bourbon Devletinin hoşuna gitmedi ve yazarını özür dilemeye davet ettiler. Bunun üzerine Amari Paris'e kaçmayı daha güvenli buldu. Amari 1842 yılında Paris'e gittiğinde 36 yaşındaydı. Fransa başkentinde, kendisini, "Salâtü's-Settâr" ayaklanmasının öncesini

araştırmaya verdi. Arap dönemini araştırmakta zor durumda kalınca, Arap Dilini öğrenmekten başka bir seçeneği olmadığını anladı. Amari tüm gücüyle bu işe yüklendi ve önündeki engelleri aştı. Arapça'yı Öyle iyi derecede öğrendi ki Fransa hükümeti onu Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan Arap el yazmaları muhafazalığına atadı. Müsteşrikler kulübüne girmeyi hak etti. Nitekim Laik Oryantalist Birliği *el-Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Sıkalıyye* eserinin neşir masraflarını üstlendi. Amari sadece tarihî araştırmalarla yetinmeyip, *Sülvânu'l-Muta'* adlı eseri ve İbn Havkal'ın kitabında Sicilya ile ilgili olan bölümlerini de çevirdi.

Bu arada Amari *Müslimi Sıkalıye* kitabını yazmaya başladı ve bu çok yönlü ilmî dinamiği ile birlikte siyasî hareketlere de katılıyordu. Bu bağlamda Sicilya halkının 1848 yılında Bourbonlara isyanı esnasında Paris'te teşekkül eden inkılâp hükümetinde bakan oldu. Bağımsızlık ve federalizmi İtalya'nın birlik mezbahasında kurban ederek, 1860 yılında Cavour'un Sicilya'yı İtalya Devletine katmasında ona yardımcı oldu. Aynı yıl bir daha dönmek üzere Fransa'ya geri döndü ve Yüksek Öğretim Enstitüsü'ne öğretim üyesi olarak atandığı Firenze şehrine yerleşti. 1873 yılına kadar bu görevde kaldı. Bu arada 1862 yılı sonlarından 1864 Eylül ayına kadar Eğitim Bakanlığı ve senato üyeliklerini de yürüttü. Amari her iki grevi önemsemekle birlikte, aynı zamanda ona, Sicilyalılar ve İtalya Deniz Cumhuriyeti ile Arap Devletleri araştırmalarına yönelik bağlantıların güçlendirilmesi işi de emanet edildi. 16 Temmuz 1889 ölünceye kadarki geçen sürede, Fransa Kütüphanesi arşivindeki Arap vesikalarını (1863-1867) ve Sicilya'da bulunan Arapça taş kitabeleri neşretti (1878-1880). Öğrencisi Celestino Schiapparelli'yi İbn Hamdîs'in *Divâm*'ını ve el-İdrîsî'nin *Kitâbu Roger*'i neşretmesi için teşvik etti. Yine, araştırmacı Lagumina'yı da Sicilya Arap sikkelerini incelemek üzere yönlendirdi.

Dolayısıyla teori ve pratiğin faziletleri ile vatani ve Araplara olan sevgisini bir araya getiren bu büyük ilim adamının hatırasını canlandırmak gerekiyordu.

Şimdi asıl konumuza dönelim:

Nesir

Ağlebiler döneminde Sicilyalılar diğer ilimlerden daha çok fıkıh ilmine yöneltiler. Sanki Sicilya gazisi kadı Esed b. el-Furat buraya kendi ruhunu bırakmıştı. Tıpkı Sicilyalılara, İmam Malik'in ilk talebesi olan İbn Kasım'ın öğretilerini ihtiva eden derlemelerinden sonra Malikî fıkımın esaslı olan *el-Mesâilu'l-Esedıyye* eserini bıraktığı gibi.

Tedvinleri toplayan Sahnûn'un öğrencilerinin gelmesiyle ada halkının fıkha olan ilgisi daha da arttı. Bunlardan bazılarının isimleri şunlardır; Yahya b. Ömer İbn Yusuf el-Gassânî, Ebû 'Umrî' Meymûn b. 'Umrî', Bu sonuncusunun iffeti darb-ı mesel olmuştur. 'Umrî' Palermo kadılığına atanmak üzere Sûse şehriden yola çıktığında beraberinde elbise olarak, bir cübbe ve üzerindeki kaftanı, eşya olarak, kitapla dolu heybesi, hizmetçi olarak da zenci bir cariyesinden başka bir şey almamıştı. Yıllar sonra oradan döndüğünde kendisini karşılamaya gelenler, hayretle, aynı cübbeyi ve aynı kaftanı yıpranmış halde, yırtık heybesinin de eski heybesi olduğunu, tek yeniliğin ise cariyesinin resmi sıfatla süslenmiş olduğunu gördüler. Çünkü onun efendisi mahkemenin haciblik görevine, ev işlerini de ilave etmişti. Bu da aynı şekilde darb-ı mesel konusu olmuştu. Zira cariyeye, kadı 'Umrî'nin kapısında kuyrukta bekleyen insanları dahi çağırılmıyordu.

Halkın kelimine olan rağbeti az olmasına rağmen, Fıkıh ilmini Kur'an ve hadis ilimleri sarmıştı. Çağdaş ilimlere gelince; bu ilimler, öyle bir defada kaybolup gitmediği kesindi. Özellikle de tıp ilmi. Tıp ilminin kaybolmadığına dair delil ise, Halife Abdurrahman en-Nâsır döneminde Kurtuba şehrinde Dioscorides'in ilaçlar kitabının çevirisinde bulunanlardan birisinin Sicilyalı olmasıdır. İsmi Abdullah olan bu şahıs Yunanca'yı, Arapça'yı ve eczane bilimini iyi biliyordu. Ancak bu ilimlere önem veren diğer alimler arasında şöhretiyle gelişme gösteren çıkmadı.

Aynı şekilde, söz ve şiiri sevmekle bilinen Ağlebiler zamanında, Sicilya'nın şairlerden mahrum olduğunu söylemek imkânsızdır. Fakat onlar bölgesel veya dönemsel olarak meşhur olmadılar. Bu dönemde, Mağribli nahivciler tabakasının başında Muhammed b. Horasan isminde bir Sicilyalı vardı.

Ağlebiler döneminden bahsederken, bibliyografik bilgi verilmesinde cimri davranıp isimleri tek tek toplamak zorunda kaldık. Fakat biz genel olarak İslam döneminden bahsederken, biraz önce söylediğimizin aksine, pek çok ismi çıkarmak durumunda kalacağız. Çünkü bu dönem savaşların azlığından, emniyetin sağlanmasından ve Fatimî kültürü ışıklarının adaya yansımalarından dolayı, burası alimler ve ediplerle dolmuştur.

Bu dönemde Kur'an İlimleri ve müfessirler çoğalmıştı. Bunların başında yedi kıraat ve tecvit konusundaki kitabıyla meşhur olan İbnü'l-Fehhâm es-Saragûsî (Yani Saragozalı) gelmektedir. O, Normanların adaya girmesinin ardından memleketine döndüğünde, şarktan gelen öğrencilerin akınına uğradı. Kezâ, öğrencisi Osman es-Saragûsî ve Kur'an İ'rabı konusunda hacimli eser yazmış olan Ebu Tahir İsmail İbn Halef b. 'İmrân'ı da belirtmek

gerekir. Onun bu eseri, Doğudaki ve Batıdaki öğrencilerin büyük bir kesimine, elden ele aktarılmak suretiyle ulaşmıştır. Normanların ayakları adanın toprağına değince, Sicilya biliminin bu allameleri Endülüs'e taşındılar.

Öte yandan Muhaddislerin ve Fıkıh bilimiyle uğraşanların sayısı, kurrâların ve müfessirlerin sayısından geri kalmıyordu. Fakat ben bu dalda ihtisas sahibi olanların dışındaki şahısların isimlerini ve eserlerini belirtmeyeceğim. Bunlardan birileri var ki onun hakkında susmak doğru değildir. Çünkü o, halen bütün Mağribli fıkıhçıların dilinde dönüp dolaşmaktadır. Bu zat, Malikî fıkında ve hadiste bir rehber olan Ebu Abdillah Muhammed et-Temîmî el-Mâzerî - H. 536 yılında Mazara şehrinde doğmuştur - dir. Onun *el-Mu'allim bi Fevâidi Ebî Müslim* adlı eseri, İmamü'l-Harameyn Ali Burhan'ın bu eser için yaptığı şerhi, Kadı Muhammed Abdulvahhab tarafından öğreniminin bütün Mağrib'de hüsnü kabul ile karşılanmasından dolayı yaygınlık kazanmıştır. Halen onun ifadeleri (fetvaları) tüm Mağribliler tarafından benimsenmektedir. Çünkü onlar Malikî fıkını "Muhtasar es-Seyyid Halil" 'den okutmaktadırlar. Bu eserde el-Mâzerî, Malikî fıkının en güvenilenlerden biri olarak kabul edilmektedir.

el-Mâzerî, Normanlar Sicilya'ya girdiğinde orada kalmaya razı olmadı ve şereflendiği Mehdiyye'ye göç etti. Denildiğine göre, o, Muvahhitler hareketinin kurucusu Muhammed b. Tomart'a dersler verdi. Fakat Mâzerî, Gayr-ı Müslim hükümdarlarının maiyetindeki Müslümanların maslahatı için, kada ve diğer vazifelerde hizmet etmelerinin mübah olduğuna dair verdiği meşhur fetvası ile Normanların emrinde bulunan hemşehrilerinin vicdanlarını rahatlatmıştır. Çağdaşı olan İbn Yunus es-Sıkalî de *Muhtasar es-Seyyid Halil* adlı eseriyle, el-Mâzerî'nin yüksek mevkisine ve şöhretine ortak olmuştur.

İslam dünyasının tamamında şöhreti yayılmış olan bir diğer Sicilyalı alim zat ise Saîd el-Kerkentî'dir. Bu büyük mutasavvıf, Doğu memleketlerini dolaşarak, M. 983 yılında Nîsâbûr'da vefat edinceye kadar, insanları dünyaya fazla rağbet etmemeye ve Allah'a yaklaşmaya davet etti. el-Kerkentî'nin etkisi, Sicilya'nın Samanteria köyünde doğmuş olan es-Sementârî isimli kişi üzerinde devam etmiştir. es-Sementârî de aynı şekilde İslam dünyasını uçurâ köşelere kadar dolaşmış birisiydi. O, vuslattan sonra artık ayrılığın olmayacağını müjdelemektedir. Bu konuda *Delîlu'l-Kâsrîn* isiminde bir de kitap telif etti. Eser, yüce anlamı ve yapısıyla mutasavvıfların kalbini cezbetmiştir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, es-Sementârî, Horasan'ın uzak yerlerinden kalkıp, irfan tohumlarını serpmek üzere Sicilya topraklarına varmıştı. el-Kettânî el-Mâzerî, Palermo'dan Bağdat'a, oradan Gazne'ye, nihayetinde Hindistan'a kadar gitti. O bu seyahatine dinî bir misyonu yerine getirmek için değil, sırf nahiv ilmine davet ve tüm nahiv ilmini sevenlerin tattıkları duyguyu paylaşmak için çıktı. Genelde Arapça'yı bozuk ifade edenler, özelde de kendi arkadaşları için bu seyahati gerçekleştirdi. -Allah rahmet etsin- O, Irak Afganistan, Hindistan ve Sind (Pakistan)deki medreselere, sadece, müderrislere "sen şöyle şöyle hata yaptın" şeklinde uyarılarda bulunmak için girerdi. Bahsettiğimiz dönemde Sicilya'da çok sayıda nahivci vardı. Ancak bunların telifleri sınırlıydı. Ben onların teliflerini, konferansın akışını bozmasın diye vermeyeceğim.

Dönemin tarihçilerine gelince; sözlerimin başında söylediklerime ek bir ilavede bulunmayacağım. Ben orada, İbnu'l-Kattâ' ve aklî ilimler konusunda detaya inmiş, Aklî ilimlerin zirvede olduğu Normanlılar ve Swabian dönemi kültürü hakkındaki üçüncü bölümde size, bu dalı temsil edenlerin büyüklerini ve onların arasında sıyrılan Coğrafya bilgini el-İdrîsî'den söz etmişim.

Konuyu bu şekilde özetlemek bize edebiyat ve şiirden bahsetme imkânı tanıyacaktır. Sicilyalı nesircilerin en büyüğü İbn Zafir'dir. Sicilya'da doğdu. 1169 yılında Hama'da vefat etti. Onun hakkında konuyu fazla uzatmayacağım. Çünkü onun *Selvânu'l-Mutâ' fi 'Udvâni'l-İttibâ'* adlı eseri *Kelîle ve Dimne* tarzında yazılmıştır. Bu eser Doğuda son yıllarda tanınmıştır. Eser H. 1278 yılında İstanbul'da, H. 1279 yılında Tunus'ta, H.1300/M.1883 yılında da Beyrut'ta basılmıştır. İbn Zafir bu eserini Normanlı Kral William II döneminde Sicilya Müslümanlarının en gözde şahsiyeti olan komutan Ebî'l-Kâsım İbn Hemûd el-Kureşî'ye hediye etmiştir. Böylece seri bir şekilde nazım konusuna son verdik.

Şiir

Bizzat şiir okuyan Kelbî emîrleri'nin zamanında, şiir büyük bir ilerleme kaydetti. Elimizde -daha önce de belirttiğim gibi- onlardan kalma az olmayan şiir kıtaları ve tam bir divan bulunmaktadır. Dolayısıyla bazen en meşhur şairlerle sözümüzü keseceğiz.

et-Tûbî, Nesir ve nazımda maharetli birisiydi. Medih, ta'azzul, heca', resî' tarzında şiir sanatlarındaki başarıları sayesinde, el-Mehdiyye Emîri el-Mu'iz b. Badîs kendisine sarayın kapılarını açtı. Kâtip İbn Sabbâğ'ın buğzunu pasajlarındaki güçlü yorumu ile ifade etmesi, sair Arap bölgelerindeki nesir yazarları hariç tutulursa, bu sanatta Bizans ve Kelbî

yazarları da aynı kapsama girmektedir. Yine Ebu'l-Arap es-Sıkılî öyle bir seviyeye ulaştı ki, Normanlar Palermo'ya girdikten sonra, el-Mu'temid b. Abbâd onu İspanya'ya davet etti. Bazı edebiyatçılar eserlerinde onu "Asrın en önde gelen şairi" ünvanı verdiler. Kezâ tabib İbnu't-Tâzî de onunla aynı seviyede idi. O, güzel şiirsel tanımı, tıbbî tanımlamalarda kullanıyordu. İbnu't-Tâzî, hasımlarını, cerrah neşterlerinin en keskin hicivleriyle yeriordu. İspanya'nın Escorial şehrinde el-Bellânûyî'ye ait şiirlerin bir nüshası mevcuttur. El-Bellânûyî ismi Sicilya'nın Villanova şehrine nispeten verilmiştir. Ancak, İtalyan Müsteşrik Schiapparelli eserin çevirisini ve neşirini tamamlamış olmasına rağmen, henüz basılmamıştır. Zaten eserin basılmamış olması konumuza ne önemli bir katkı ne de olağan üstü bir güç katacak değildir.

Tüm bunların yanında, özellikle Abdurrahman el-Etrâbnîşî (Trapani doğumlu)'nin şiirleri dikkatlerimizi çekmektedir. Çünkü, onun Palermo yakınlardaki Kral Roger II tarafından inşa edilen "el-Fevvâre" sarayını tanımlayan şiirinde, Sicilya'nın tüm tabiat güzellikleri gözlerimizin önüne serilmektedir:

İki deniz arzularını birleştirmiştir,
Güzel bir hayat, ululanmış bir manzara
Suyu dokuz kanala bölünmüştür
Ne güzel! Bölünmüş akışları
Senin iki denizin bir araya geldiği yer aşkın buluştuğu yerdir
Ve iki körfezinde aşk çadır kurmuştur
Allah'a yemin olsun ki, iki hurmalı deniz
Ve üzerinde büyük makam yapılan denizin içeriği
Sanki boşaltılan su ve onun durgunluğu
Erimiş bir incidir ve döşenmiş bir adrem(?)dir
Bahçenin dalları ise sanki uzanmış suyun balıklarına,
Dans edip tebessüm ediyor,
İri balık suyun derinliğinde yüzüyor
Kuş ise bahçeleri arasında ötüsmekte

Adanın turunc meyveleri çiçek açtığında
Sanki zeberced çubuğunda parlayan bir ateştir
Limon sanki arzu acısından muzdarip
Geceleyin bir aşığın sararmış benzidir
İki hurma ağacı rakibin korkusundan sağlam bir kale edinircesine
birbirine destektir
Ey! Palermo'nun iki denizin iki hurma ağacı
Sizler karşı konulamayan bir süreklilikle hayatı suladınız
Zaman işini güzel karşıladınız ve tüm arzuları elde ettiniz, olaylar
uyurken

Şiirde bahsedilen iki deniz, Palermo körfezi ve iki kaynağın birleşmesinden oluşan göldür. İki kaynaktan maksat ise, el-Bahru'l-Hulv (Mare dolce) olarak bilinen büyük kaynak(el-Fevvâretü'l-Kebîr) ile Küçük kaynak (el-Fevvâretü's-Suğrâ) tır.

'Ascidiyye akikini dolaştır,
akşamın girişiyle arkadaşlığın namazını kıl
Kılıçların vuruşuyla ve mabetteki şarkılarla iç
Bezerâ dışında rahat bir yaşam yoktur.
Öyle bir devlettedir ki orada Kayser meliklerinin devletlerinden sonra
yeşerdi

Sicilya toprağında olmayan bir yaşam mutlu bir yaşam değildir

Bir devlet ki Bizans krallarının iktidarında büyümüştür.

Şair İbn Hamdîs

Tam divanı elimizde olan tek Sicilyalı şairdir. Divân, İtalyan müsteşrik Celestino Schiaparelli sayesinde tahkikli olarak neşredildi. Şairin tam ismi Abdu'l-Cebbâr b. Muhammed b. Hamdîs el-Ezdî es-Saragosî 'dir.

İbn Hamdîs ilk olarak, Lübnanlı okul gençlerine Ebu Lüveys eş-Şetho üçüncü cilt sayı 196'da Mecâni'l-Edeb isimli eserinde, kendisini küçük bir parçayla kimliğini arz etmiştir:

Sicilya'yı hatırladım bu esnada üzüntü,
Nefiste onun hatıralarını yeniledi
Eğer ben bir cennetten çıkarıldıysam
Ben onun haberlerini anlatacağım
Ağlama suyunun tuzluluğu olmasaydı
Gözyaşlarımı onun nehirleri sayacaktım.

Gerçekten de bu bitake (parça) tarifin önemi için yeterlidir. İbn Hamdîs'in şiirinde hakim nağme vatan şevkidir ki, sanatıyla birlikte bize görünmektedir: Birinci beyitte sırf durumdan haber veren duygular samimi bir şekilde yansımakta, ikinci beyitte vatani bahçeye belki de cennete benzetmekte, tabirlerde oluşan bu içten gelen samimi duygularla birlikte üçüncü beyitte, gözyaşlarının tuzlu olmasından, Sicilya nehirleri olamadığına dair akıl yürütmektedir. Bu şekilde sürekli akan gözyaşları, onun hararetli şuurunu teskin etmektedir. Şair, bununla birlikte, nükteli işaretiyle de Sicilya'nın güzelliklerinden biri olan, akan tatlı sularına vurgu yapmaktadır.

el-Mecânî'l-Kadîme'ye yaptığı ikinci ziyaretindeki şiir pasajında, Şair emîr Mansûr b. A'la'nın Bicâye'de inşa ettiği konağı ve bu şehrin bereketi hakkındaki şiiri:

Şerefle mamur olan çağırıcının (sarayını) onar
O saray ki, şayet onun nuruyla kendi gözlerine sürme çeksen gözün iyileşir
Onun esintisi cennet esintisinden türemiştir, neredeyse kemikleri yeniden diriltecek
Onun zikriyle sabah gün doğumundan ayrıldı, Huvernak ve Sedir'den daha yüceldi.

Peki biz bu şiirde ne görüyoruz? Aslında klişeleşmiş mubâlağalardır. Çünkü her sultanın inşa ettiği saraylar, Arap şairler tarafından “Huvarnak ve Sedir ‘den üstün” görülür. Ancak özellikle ibaredeki güzellik bizim dikkatimizi çekmektedir. Şöyle ki; şiirdeki ibare, bazı şairlerin övünerek kullandıkları ölü lafızlar kullanılmadan, çok geniş araçlardan meydana gelmektedir. Ardından şiiri okuduğumuzda, lafızları aşan güzel bir şey olduğunu görmekteyiz.

O da şairin, detaylı tanımlama yapan referanslarındaki inceliklerdir. Buradan anlıyoruz ki, tanımlama, maharetli şairlerden çok gezen seyyahlara uygun düşmektedir.

İncilerle döşeli bir yer ki, toprağımı

(tır)güzel koku ve zerrecikler saçan bir misk sanırsın

Şiirde misk ve ‘abîr (tır) kokusunu zikretmek suretiyle, İbn Hamdîs, el-Mansûr sarayının fiskiyelelerini biçimlendiren çiçeklerden bahsetmekten uzak durmuştur. Tıpkı suyun havuza aktığı yerdeki şırıltıları ile havuzun kenarlarında bulunan aslan heykellerini aynı anda tasvir edip bunları sadece “el-harîr” ve “ez-zeîr” kelimeleriyle teşbih etmiştir.

Aslanlar ki başkanlık ininde yerleşmişlerdir,

Ondaki suyun şırıltısını aslanların kükremesine dönüştürmüşlerdir

Sanki cisimlerini gümüş kaplamış

Ve ağızlarında billur erimiştir

Bu canlılık şairin göze batan şu ifadeleriyle tamamlanmaktadır:

Aslanlar ki, duruşuyla sanki canlıdırlar

Oradakilere heyecan verirler

Eğer aslanın parçalayıcılığını hatırlarsan

Sanki o (avına doğru) harekete geçmek üzere pozisyon almıştır.

Bu gün eski edebiyatın parlak silahlarından sayılan manevi ve lafzi cinas hakkında istediklerinizin derlemesini yapabilirsiniz. Bence, cinas bir şeyi dile getiriyorsa cinasın geçerliliği devam eder. Bu şiirde de hareket ve sakinliği tanımlamaktadır. Burada sakinliğe hareketlilik verilmiştir.

“Nedar” yani “gümüş” kelimesinde olduğu gibi istia’re sanatı vardır. Mermerin beyazlığından isti’are yapılmaktadır. Şair bu kelimeyi Fars şairlerinin kullandığı “fiddet” kelimesinin anlamı dışında kullanmıştır. Dolayısıyla ima yoluyla parlak bir beyazlığı tanıtmaktadır. Bu parlaklığı artırıyor. Billurun erimesi tümü hareket olan bir manzaranın hareketidir. Doğrusu bu şiirlerde uzaktan istenilmeyen gerçek bir yaratıcılık ve aynı zamanda içindeki gizli incelikleri keşfederek klişeleşmiş manaları yenilemek vardır.

İbn Hamdîs’in şiirleri, sanatının pekiştirmesine verdiği önem kadar levhaların değiştirilmesine önem vermemiştir. Buradaki sağlamlık şekillerin çizgilerini uzatmanın sınırını sağlamlaştırmak değildir. Bilakis onun etkisi renge bağlıdır, cırtlak renklere göre de değildir. Aksine onun üslubu renkleri yavaş yavaş birbirinin içine girdirmek suretiyledir. Böylece renkler, yavaş yavaş parlak bir bölgeye doğru yükselmekte ve onlarda şekillenen şey özetlenmektedir. Levhaların arkasında devamlı çalınan bir müzik vardır. Kulak ve göz uyumunu diğer ince duygulara iltifat eden uyumlar örtmektedir.

el-Mecâni’l-Hadîse’nın komisyon başkanı olan Üstat Fuad Efram Bostanî ve 5. cildin müellifi Üstat Kerem Bostani her ikisi İbn Hamdîs için bu derginin kapılarını sonuna kadar açtılar (s. 65-78). Onlar her parçayı başlık olarak kullanıp şiirin ışınlarını çıktığı merkeze işaret eden başlığı parça parça söyleyerek, Sicilyalı bu şairin hakiki sanatsal değerini anladılar. Örneğin Kerem Büstani’nin Kimyâi’ş- Şems olarak belirlediği şiiri ele alalım:

Bazen cevheri gayelerin perdelerini giymiştir.

Yılanın akışı sevenlerin akışı süsü de üstündeki su tomurcuklarıdır

Sabah esintisi atların tırnaklarıyla bitiştiğinde,

sanırsın ki onu üzerinde kılıç iri yarı adamlar vardır.

Hava yıldızları kaybolurken yanına geldiler

Tıpkı delinmemiş incilerin yuvarlanması gibi
Bir mağrib ki çok tez kararıyor,
onların gerçeği de şimşek olan oklar onu dürttüğü,
Bir maşrik ki, güneşin kimyası onun elindedir,
suyun gümüşü onun atışından dolayı altınlaşıyor.

Şiirin konusu aslında bilinen bir nehir nitelemesidir. Ancak İbn Hamdîs klişelerin dışında bir tanımlama getirmektedir. Nehrin akışını kılıç ve yılanı benzetmektedir. Aslında bu İbn Hamdîs'in sık sık başvurduğu bir üsluptur. Hemen tüm Arap şairlerin var olan bir üsluptur. Aynı şekilde yıldızları incilere benzetmek ve cinası lafzî'de hubbab ve hubbeb arasında ilişki söylenebilmektedir. Fakat kimya-i şems denilen kavramın kullanılmasıyla eski klişeleşmiş teşbih ve isti'are sanatlarına bir canlılık getirmektedir.

Her ne olursa olsun, onun Sicilya'ya olan düşkünlüğü hakkında dedikleri kalplerimizde oldukça yer edinen bir vakıadır. İbn Hamdîs 25 yaşında iken Normanların adaya gelişiyle doğum yeri olan Saragoza'yı ve Nuts(Noto)'taki evini terk edip kaçtı. O burayı günlerce ve yıllarca unutmadığı bir hatıra olarak muhafaza etti.

Öteye git, ey deniz! Benim bir kalkanım var
Onunla nimetleri giydim sakayı değil
Sabah ondan kurtulmaya çalışsam
Ondan önce akşamleyin sen taarruza geçtin

Muhacir olan İbn Hamdîs Endülüs'ün İşbiliyye hakimi el-Mu'temid b. Abbâd'a sığındı. Ondan koruma ve ikram gördü. Ancak gurbet diyârı vatan gibi değildi.

Allah'ın öyle bir arzı var ki onun havasından mahrum kalırsanız
Sizin arzdaki havalarınızın düzeni bozulur
Şerefınızı zillete ve uzaklara götürür

Topluluğunuzu kökünden silip süpürür
İnsanların memleketleri sizin memleketiniz değildir
Onun komşuları da insanlığı da sizinki gibi değildir
Toprağınızdan gayrı toprağınızın yerini alan var mı?
Anneden ayırt edilmeyen kaç iyi teyze var ki?

el-Mu'temid'in idarecilikten düşmesinden sonra İbn Hamdis Kuzey Afrika'ya gitti. el-Mehdiyye ve el-Bicâye şehirlerinde yaşadı. Her iki şehir de korku bakımından Saragoza ve Noto'dan daha aşağı derecede değillerdi. Ancak onun çıkarıldığı cennet bahçeleri nerede, Kuzey Afrika'nın çölleri nerede? Bu nedenle güzel kadınlardan birisinin şarkısını dinlerken vatanını hatırlayıp şu şiiri okudu:

Geçen günler bana gençlimi hatırlatıyor,
gecem ve gündüzüm için nimetli bir akışı vardı
Güzel bir hayat ki, azmimin kurduğu hayat güzelliğini de hatırlattı
Ki benim stokum camda akıyordu
Sabah himayesinden gittiğimiz eve bir daha dönmedik,
biz ona azimlerle çok dönmek istedik
Balkonunda büyüdüm çocukken
çocuksu günlerde çocukça oynuyordum
Aşkın ünsiyetlerinden sonra çölleri terk eder miyim ?
Çölde bana deve kuşu ve vahşi eşek verilir mi?
O gül ki mukeyl bitkisi ve sosun üzerindeki gülden sonra buğz mu ediyorum ?
Benim zehirim tomurcuk ve dikenli bir ot (talh)mu ?
Yemin ederim ki ben ne kadar yatmışsam uzaklığına rağmen
akrabanın içinde kaldığı dere, rüyamda beni ziyaret ettiler.
Öyle bir topraktayım ki şerefli kızlar atlıdırlar

ölüm de onlarla hücum ediyor
O diyarlar ve o ehiller ne kadar sevimlidir ey ahali !
Ne güzeldir arazi ve kalıntıları
Ey ahali !Ne kadar sevimlidir,
bir nefes alışını onu da bize sabah ve akşamlar iletmekte
Ey ahali ! Ne kadar sevimlidir o sağlar,
ne kadar sevimlidir onların ölü organları dahi

Şu şiirde ise içinde çocukluk günlerini geçirdiği Nutus'taki evden bahsetmekte ve her an onu hatırlıyordu.

Dikkat edin Nutas'taki ev Allah'ın emanetidir
Onun üzerine bulutlar o evin üzerine yağmur serpiyor
Her saat onu kalbimde hazırlıyorum
göz yaşlarımın damlalarını fışkırtıyorum
Rahmet ediyorum kızın iştiyaki gibi kendi vatanını
O vatan süslü kadınların şarkılarıyla ve beni cezbi gibi
Kalben bir evin resmi olarak bırakmışsa
Cismen de dönenin dönüşü gibi temenni eder

Peki neden evine dönmedi Normanların evinde edipler ve şairler ikrama ve hoşgörüyü kavuşuyordu. Hayır, o kendilerini yabancı gaspçı saydığı kişilerin altında yaşamaktan kaçınıyordu.

Eğer topraklarım özgür olsaydı azimle giderdim
Gidişim kaçınılmaz vuruş sayan bir azimle
Fakat toprağımı nasıl kurtaracağım
Gâvur ve gaspçıların elinden

Normanlar her ne zaman yenilse bu İbn Hamdîs'i memnun ediyordu. Onların Dimas'ta gemilerinin batmasını renkli betimlemeleri, bize Salamina'da Farsların hezimetini vasıflayan Eschyle'i hatılatmaktadır.

Allah'ın orduları savaşlarını rüzgârla yaptılar
Hiçbir yaratık onlarla harpte sabredemez
Onlardan nice fırkalar dağıldıklarında
Ya dalgalarda boğuldular ya da esir oldular
Onlar su yırtıcısı oldular ve su onları almıştır
Onların hiçbir uzvu mezar veya kabirde değildir

Yine İbn Hamdîs, Tyrtee'a benzeyen lafızlarıyla vatandaşlarını (Normanlara karşı) cihada teşvik ediyordu:

Benim hemşehrilerim, siz benim annemin çocukları gibi değilsiniz
Eğer ben Acemlere Araplıkla ulaşamıyorsam
Atların çehrelerini bir bayana çevirin,
O, Rum memleketinde çocuğunu kaybetti, yetim bıraktı.

Divanının yarısı övgü (medh) kasidelerinden oluştuğu için İbn Hamdîs'i eleştiriyorlar. Övgü (methiye) kasideleri, kendisine, şingirtı çıkaran dinarların cömertçe verildiği Arap şairlerinin aynı şekilde ses çıkaran zengin tabirlerle şiir yazdıkları, bir gelenektir. Fakat onun şiirinden sunduğumuz dizelerden tespit ettiğimiz duygular, onun dalkavuk, asalak ve bayağı bir şahsiyet olmadığına delalet etmektedir. Bu fikrimizi, onun iyi günde el-Mu'temid b. Abbâd'a destek olduğu gibi kötü günde de ona destek olması, teyit etmektedir. Çünkü İbn Taşfîn, el-Mu'temid'e galip geldiğinde, İbn Hamdîs de onunla birlikte Eġmat'a sürgüne gitti. O şiirleri ve vefasıyla onu teselli etti.. Ben buna vurgu yapıyorum, çünkü biz batılılar, genellikle Arap şairlerinin ferdî psikolojilerini idrak edemiyoruz. Onları, kalpleri çarpmayan, tüm dikkatlerini lafızlara çeken, şairler olarak kabul ediyoruz. Sanki şiir ile

şuur birbirine zıtmış gibi (asılları bir olduğu halde). Tıpkı şahsî sanatları konusunda, hepsini tek düze saydığımız gibi. Bu onları anlayacak seviyede detaylara dikkat etmediğimizden kaynaklanmaktadır. Ancak uzun bir edebî eğitimden sonra onları algılamak mümkündür. Nitekim Endülüs müsteşrik Garcia Gomez'e helal olsun! O, Endülüs Arap şiirinin güzelliklerin esrarını keşfetti ve ondan zevk almanın yollarını bize öğretti.

İbn Hamdîs 1133 yılında Mayorka adasında öldü. Yaşı seksenin üzerinde idi. el-Mutemid b. Abbâd'ı metheden ve ona mersiye yazan Endülüslü arkadaşı İbnu'l-Lübbâne'nin yanına defnedildi. Bu iki mezarın etrafı, sanki İslam medeniyeti tarihindeki Sicilya ve İspanya'sında ikisinin dönemlerinde oynadıkları rollere benzer bir rumuz gibidir.

Sicilya Arap Sanatı

Ağlebîler ve Kelbîler Döneminde Mimarlık

Biz konuya, bu dönemlerde daha çok yapıların süslenmesinde kullanılan tasvir ve işlemelerin bulunduğu mimarlıkta göze çarpan önemli sanatlarla başlayacağız.

Sicilya İslam hâkimiyeti döneminde yani, Ağlebîler, Fatımîler ve onların naibleri olan Kelbîler döneminde, Arap mimarlık sanatı, geriye fazla sayıda eser bırakmadı. Bu hal, genel olarak tüm İslam ülkelerinde var olan bir özelliktir. Nedeni ise, şahsî yapıların özelliğinden kaynaklanmaktadır. İslam dünyasının batısında ve doğusundaki bölgelerde, tarihçiler tarafından nüfus yoğunluğu karıncaya benzetilen, çok sayıda şehrin binlerce özel evinden geriye ne bir iz ne de enkazlarının şekli kalmıştır. Bunu anlamak kolaydır. Çünkü sıradan halkın evleri topraktan ve kısa zamanda yok olabilen sair maddelerden inşa edilmişti. Zenginlerin, emîrlerin ve sultanların evleri ise veraset ve devamlılığın olacağı üzere inşa edilmişti. Nitekim çocuklar, babalarının içinde öldüğü boş evlere yerleşiyorlardı. Bu evlerin bazen kötü insanların sığınağı da olabildiği gibi... Her sultan kendi özel sarayı ile övünürdü. Yoktan kurulmuş olan başkentlerin sayısı azdır. Neredeyse her sultan yeni konağını ve şehrini inşa etmek için, kendisinden önceki sarayların sütunlarından ve taşlarından yararlanırdı. Sonra da onun ölümüyle eserleri de yok olurdu.

Yukarıdaki yapılarla ilgili belirtilen bu durum, mescitler hariç, büyük oranda Sicilya halkının evlerini de içine almaktadır. Bunun için Palermo'yu örnek alacak olursak, Müslümanlar namaz kılmak için bu şehirde hiç cami yapmadılar. Bu iş için Hıristiyanların büyük kiliselerini kullandılar. Normanlar adaya gelince, Müslümanlar bu kiliseleri onlara bırakmak

zorunda kaldılar. Şehirdeki mescitlere gelince, İbn Havkal Palermo'yu ziyaretinde, sayılarının üç yüzü açtığını görmüştür. Ancak İbn Havkal mescit sayılarının fazla olmasını, acayip bir âdete bağlamaktadır. Eserlerinin yok oluş nedeni hakkında şöyle demektedir: “Bir gün, Palermo'da güvenilen bir fakih olan ve el-Kafesî olarak tanınan Ebu Muhammed Abdulvâhid İbn Hamd'ın evinin yakınlarında durmuştum. Onun mescidinden bir ok atımlık mesafeye kadar baktığımda göz kararıyla yaklaşık on tane mescit gördüm. Mescitler karşı karşıya idi. Mescitlerin arasında sadece bir sokak genişliği kadar bir genişlik vardı. Bunun nedenini sorduğumda bana; bu topluluk aşırı böbürlenmeden dolayı, her biri mescitlerinin yakınları ve taallukatı dışındakilerle ortaklaşa kullanılmamasını ve sırf kendisine ait bir mescidin olmasından hoşlanmaktadır. Hatta, bazen evleri bitişik duvarları yan yana olan iki kardeşin, her birisinin kendisi için bir mescit inşa ettiğini görürsün, dediler”.

Kuşkusuz bu, “aşırı böbürlenme”den dolayı oluşan yapılaşma ne kadar da hızlıca “havası inme” ye dönüştü. Bu durumun meydana gelmesi tabiidir. Çünkü bu mescitler bir insanın ömrünü geçmeyecek bir zaman dilimi için inşa ediliyordu. Bu yüzden Palermo'da bütün bu mescitlerden arta kalan, zahit Aziz Yuhanna kilisesi yakınlarındaki bir tek mescidin enkazı vardır. O da şayet gerçekten mescit enkazı ise ? Çünkü tartışmalıdır.

Bazı kaleler ve hisarlar dışındaki yapılar yıkılmaktan kurtulamadı. İslam hâkimiyetindeki Sicilya, uzun bir süre Bizans ve diğerlerinin hücumlarının hedefinde kalmasından dolayı çok sayıda hisar ve kaleye sahipti. Ancak, biz bu gün bu kaleleri asıl şekliyle göremiyoruz. Çünkü Normanlar ve onların halefleri kaleleri hem kullandılar hem de genişlettiler. Böylece esas şeklini değiştirmiş oldular. Bu kale ve hisarların çoğunluğu dağların ortalarındaki sarp kayalıkların üzerinde bulunmaktadır. Tıpkı Mussomeli kalesinde görüldüğü gibi (resim1)

Arap kalelerinin şekli, Bizans kalelerinin şeklinden pek farklı değildir. Planı, dört tarafı surlarla çevrili kare planından ibarettir. Etrafında ve ortasında biri diğerinden daha yüksek olan burçlar bulunur. Buralar gözetleme ve ezan okumak için kullanılırdı. Kalenin dâhilindeki surların etrafındaki merdivenle –Müslümanların kalelerinde- kubbeli mescide varılır. Bu geçidin altında ise ortasında sarnıç bulunan bir avlunun etrafındaki depo, meskenler vs.'nin bulunduğu yerlere ulaşılır. Surlar, ön surlar, hendekler gibi savunma vasıtalarıyla güçlendirilmiştir.

Şayet kale, emîrin sabit bir karargâhı ise bu durumda kale, tüm aksesuarları, donanımları ve süslemeleriyle tamamlanırdı. Çünkü burası artık

iftihârın simgesi ve her türlü konforun sağlandığı bir mesken olmuştur. Böylece kale kasvetli yüzünü, gülümsemesiyle aydınlatırdı.

Kelbîler döneminden geriye kalan ve şekli bozulmadan gelen tek eser, Palermo yakınlarındaki Kasru'l-Emîr Ca'fer (998-1019) dir. Yapının kör pencereleri (arcades aveugles) yani açık olmayan pencereleri Arap Sicilya yapılarının en belirgin özelliklerinden birisidir. Ne yazık ki, bu saraydan geriye sadece bir yüzü kalmıştır (resim 2). Oysa buranın gençliğinde muhteşem bir eyvanı vardı. Eyvan, sonu gösterişli revaklara sahip avluya ve iki kaynaktan –büyük ve küçük- suyun aktığı bir havuza doğru uzanıyordu. Havuza etrafında dikili olan hurma ağaçlarının yansıması düşerdi. Bu havuza “tatlı havuz (mare dolce)” deniyordu. Havuz güzelliğiyle Mavi Palermo körfeziyle yarışiyordu.

Yoksa siz bu nitelemede, şair Abdurrahman el-Etrâbenşî aşağıdaki beyitleriyle hitap ettiği yeri tanı mıyor musunuz?

İki deniz arzularını birleştirmiştir,
Güzel bir
hayat, ululanmış bir manzara
Suyu dokuz
kanala bölünmüştür
Ne güzel!
Bölünmüş akışları
Senin iki
denizin bir araya geldiği yer aşkın buluştuğu yerdir.
Ve iki
körfezinde aşk çadır kurmuştur.

el-Etrâbenşî bu şiiri Normanlı Kral Roger II, Emîr Ca'fer'in sarayını ve müştemilatını ele geçirdiği gün okudu. Kral burayı kendisine dinlenme yeri (villa) edinerek, hayatının en güzel günlerini burada geçiriyordu. Bazen ağaçlarının altında gölgelenir, bazen de eşiyle birlikte sandal üstünde buranın havuzunda ve denizinde gezinirdi. Hurma ağaçlarının sudaki yansıması sanki hem denizde hem de karada ağaçların gölgesinin devam ettiği izlenimini veriyordu. Yeşil narenciye ağaçlarının buraya meyvelerinin

kırmızı parlıtlarını gönderiyordu. el-Etrâbenşî bu durumu “yakut parçaları üzerinde yanan ateş” ‘e benzetmektedir.

Normanlar Dönemi

Hıristiyan Kral, Araplardan miras aldığı bahçe ve sarayda bir Arap yaşantısı yaşıyordu. Kral, saray ve bahçeyi Arap tarzında tamamladı. Sayın dinleyiciler! şimdi şahsın birisinde şekillenen tarihin cilvelerinden birisini görmekteyiz. O da Sicilya Arap sanatının, Arap hâkimiyetinin adadan silinmesinden sonra ancak kabul görmüş olmasıdır.

Palermo bahçelerinin ortasında ayakta duran şu kubbeciğe bakınız (resim 3), Sicilyalılar Arapça’daki kubbe lafzının tasğiri olan *kubbecik* kelimesi anlamında buraya *cubola* demektedirler. Bu eser her yönüyle Arap’tır, fakat eseri Norman Krallarından biri inşa etmiştir.

Yine Palermo’daki *La Cuba* yani *el-Kubbe* ismindeki saray da ismi ve cismiyle Araplara nispettir. Yani bina şekil itibariyle Arap tarzıdır. Yapı, Marçais’inde değindiği üzere, Kuzey Afrika emîrlerinin yaptırdıkları bina şeklini göstermektedir. İnşa edenin ismi, Kral William II’ dir. Bu isim kendisine ayrılan bölümde Arap harfleriyle kaydedilmiştir (resim 4). Aynı kral, kendisinden önceki Kral olan William I’in başlatmış olduğu (resim5) ve Arapçadaki “el-Aziz” kelimesinin bozulmuş şekli olan *La Ziza* ismindeki sarayın inşasını da bizzat kendisi tamamlamıştır. Sarayın ilk bakışta Arap mimarî tarzı olduğu anlaşılmamıştı. Çünkü 1638 yılındaki yıkımda şekli önemli ölçüde değişmişti. Fakat sarayın dışında ve büyük salonundaki birkaç detayında Araplığı tasdik eden damgalar mevcuttur. Şöyle ki, Arap tarzı süslemeler ve üzerinde mukarnas bulunan takalar, yani hurma süslemeleri şeklinde olan mukarnaslar görmekteyiz. Bu ise Arap mimarî tezyininin en belirgin özelliğidir. Oluktan akan su, zemini mermer döşeli bir birke(havuz)’ye dökülmesi, havuz yapımı, İslam ülkelerinde çokça karşılaşılan bir âdettir.

Binanın dışında aynı hizada, kokularını ve gölgelerini Kral ve yakınlarına sunmak için bir biriyle yarışan, içinde çiçeklerin ve narenciye ağaçlarının çok sayıda bulunduğu bir bahçenin ortasında ikinci bir birke vardı.

Kral Roger II da kendisi için bir saray inşa etti. Halen ayakta duran olan bu saray, Arapça’daki *el-Kasr* kelimesinin bozulmuşu olan *Cassano* ismi ile bilinmektedir. Yapının dikkat çekici özelliği, İspanya’daki el-Hamrâ sarayında bulunan şadırvan gibi aslan heykelli şadırvana sahip olmasıdır.

Beşinci konferansımızda sunduğumuz beyitlerin devamında Sicilyalı şair el-Buseyrî'nin bahsettiği şadırvan, işte bu şadırvandır.

Mansurî kasırlar hatta atmış sevinçler onu katlamış Acep ediyorum

Onun yeri Yüce Allah onun susuzluğunu gidermesine

Bütün hendeseli yapılarda pahalı oyunlar vardır

O kasrın bahçesi, dünya onunla süslendi

Şadırvanın aslanları kevsere nispet edilen suları akıtıyor

Bahar kendi tümseklerine değerli süs eşyaları giydirmiştir

Sabahleyin cevheri bir boyayla yüzü bitkin olarak gitti

Sabah kokularının esintileri sabah ve akşamdır.

Hülasa, bu kasideden, seyyahların ve tarihçilerin tanımlamalarından, bu saray ve aşağıdaki eserlerin, mühendislik tasarımı, mozaik süslemeleri, Arap tezyînâtı (arabesques), birkeleri, şadırvanları ve mermerden aslan heykelleri ile Endülüs ve Kuzey Afrika emîrlерinin saraylarına benzemektedir. Bu benzerliği, rengârenk çiçek bostanları ve bol ağaçlı bahçeler tamamlamaktadır. Bu tabiat, güzelin yaratılmasına yardımcı olmak için elini ustalara ve heykeltıraşlara uzatmaktaydı. Bu eserler, şu anda takip eden yüzyıllardaki eklemelerin altında kalmıştır. Ancak zaman yine de bize, asıl manzarasından fazla uzaklaşmamış bir görüntüyü muhafaza etmiştir. Bu manzaralar; Kutsal Ninfa (Santa Ninfa) burcunda, Normanların *el-Cevheriyye* dedikleri bir binada ve içinde Arap ve Bizans süslemelerin yan yana ve tam bir uyumla iç içe geçtiği Kral Roger'in salonunda (resim 6) mevcuttur.

Bu uyumun benzerini, Bizans Sanatı, Norman Sanatı, İtalyan Sanatı ve Arap Sanatı'nın ortak olduğu birkaç yapıda görmekteyiz. Keza bu sanatı, ilim adamlarının Sicilya-Arap Sanatı adını verdikleri sanatta da mevcut olduğunu tespit ettim. Kral Roger II'nin kendi sarayı içinde inşa ettiği Capella Palatina kilisesi bu kapsama girmektedir. Nitekim bu mabedin, kafiz veya oyluğun alt kısmına doğru sarkan kristal damlalı kolyelere benzeyen mukarnasları ve göz kamaştırıcı ahşap mukarnasın katmanlarında –altunî, gök mavisi ve bembeyaz – üç renkle yazılmış Arapça hatlar vardır. Mabedin kemerleri ve duvarlarında Arap tezyinatı bulunmaktadır. Aynı şekilde, *el-Menfûh* yani, at nalı şeklinde yapılmış olan büyük kemeri de Arap tarzındadır. Ancak şu kadarı var ki, buranın sütunları ve sütunlarının başlıkları klasik tarzındadır. Binanın planı, Latin haçı şeklinde oturtulmuştur. Her ne kadar burada resmedilen şahıslar bildik donuk ve sert Bizans tarzı

tasvirlerinden uzak ise de mozaikleri Bizans stildir. Bu mozaikler, Latin şekilleri ve süsleriyle canlandırılmıştır. Mabedin solundaki minbere gelince, bu kısım yeni Roma Sanatı (Art Roman)' na mensuptur (resim 7-8).

Normanlılar Dönemi Arap-Sicilya Tasvirleri

Mukarnasların Araplığı, mukarnasların sadece şeklinde, kitabesinde ve Arap nakışlarında kendisini göstermez, bu stil, kendisini, bu mukarnasların içinde yapılan şahısların çehrelerinde ve kıyafetlerinde, hayvan türlerinde ve bunlarla birlikte resmedilen bitkilerde de kendisini göstermektedir. Bu açıdan, taşlara işlenen bu mukarnas, kendi türünde tektir. Nitekim Monneret de Willard bu mukarnas hakkında: "İslam dünyasında bilinen yegâne mukarnastır. Bu mukarnası tezyin edenler, sırf malum olan Arabesk (arabesques) şeklini kullanmadılar, bununla birlikte bu mukarnaslarda, son derece gerçekçi şekiller de yapmışlardır" diyor.

Bu mukarnasın sayesinde- adı geçen Profesör diyorki- bizde, her dönemde kendisinden İslam tasvir tarihini çıkardığımız tüm Fars ve Arap yazıtlarının bulunduğu bir İslam tasvîr koleksiyonu bulunması gerekir. Ne iyi ki, İtalyan-Fransız isimli bu alim, tüm bu tasvirlerin resimlerini fotoğraflamış ve bu fotoğraflardaki tasvirler hakkında dakik incelemelerde bulunmuştur. Buradaki tasvirleri tanıtip, bunlarla ilgili yorumların yer aldığı nefis eseri, 1950 yılında Roma'da İtalyan Devlet Kütüphanesi (Libreria dello Stato) tarafından bastırılmıştır.

Bu şekiller, diğer kiliselerin tavanında ve duvarlarında bulunan şekillerden farklıdır. Bu konuda ne bize fazla söz düşer ne de konumuzun esasını teşkil eder. Bununla birlikte, her resim diğerinden farklı olup, genellikle boşlukların doldurulması için tavanın diğer yerlerinde çizimi tekrarlanmaktadır. Bu şekilde, İslam tasvir sanatı süslemedeki asıl amacını muhafaza etmektedir. İslam tasvir sanatının konularına gelince; bunları birkaç sınıfta ele almak mümkündür:

1- Hayvanlar; Müslüman sanatçılar daha çok, gagasında küçük yaprak taşıyan kuşları, tüylerini açmış tavus kuşlarını, develerin, tavşan veya karacayı etkisiz hale getiren kartalları resmetmişlerdir.

2- Bitkiler; Çoğunlukla hurma ağacından gelme resimlerdir.

3- Elinde kadehini kaldırmış, başında sarık veya doğu tipi taç ya da şapka bulunan emîrin(bkz. resim 9) ve üd, kanun, tef, klarnet, büyük zil ve rakkâselerin bulunduğu odaların resimleri.

4- Hayalî varlıklar; Ebu'l-Hevl, kadın başlı kuş ve balık kuyruklu kadın resmi gibi.

5- Av sahneleri; özellikle de şahin avı ve emîrlerin hayatındaki diğer sahnelerin resimleri.

6- Satranç oynayan sarıklı iki adam(resim13), bir resimde, tahtirevan içinde filin arka kısmına oturup filleri süren bir kadın, diğer bir resimde ise develerin arka kısmına yüklenmiş tahtirevanlar resmedilmiştir.

Bu resimlerin çoğunda doğu mensucatına uygun sergiler ve kumaşlar yer almaktadır. Bu nedenle Monneret, Sicilya sanatçılarının bu mensucati kendilerine model edindiklerini ve bazılarının da bunları dokumada mahir olduklarını sanmaktadır.

Bu konu bize Normanlar dönemindeki tırazi hatırlatmaktadır. Biz bu konuda beşinci konferansımızda bahsettiklerimizle yetineceğiz. Sicilya Müslüman zanaat erbabının tarzlarındaki maharetleri ve Avrupa üslubu ile Arap üslubunun birleşimiyle fildişi oyma sanatında ve boyamada ortaya çıkan sanatı bir parça da olsa ele alacağız.

Sicilya Kiliselerinde Arap Sanatı

İslam sanatı, sadece Capella Palatina ile sınırlı kalmayıp, Normanlar döneminde inşa edilen tüm kiliselere girmiştir. İslam sanatı bu tavrıyla sanki ilk mescitlerin ikamesi esnasında ayıplanan şeyleri, Hristiyan mabetlerine iade etmek ister gibi. İslam sanatı, Norman Devletinin yıkılmasından sonra inşa edilen kiliselerin tümüne bazı yönlerden bir miras bıraktı.

14 numaralı örnekteki binaya bakınız, beş adet kırmızı renkteki kubbesinin altında Müslümanların öğle namazını (Cuma namazını) kıldığı bir cami olduğunu sanmaz mısınız? Oysa ki burası Roger II'nin inşa ettiği ve Aziz Yuhanna Şefîu'n-Nessâk (San Giovanni degli Eremiti)'a vakfettiği bir kilisedir.

Şimdi de kiliseden çıkıp, ağaçlar ve çiçekler denizinde boğulmuş olan manastırın avlusuna girelim (resim 15), Roger, bu manastırı rahipler için inzivaya çekilme yeri olarak inşa etti. Ancak ben burayı ziyaret ettiğim gün Libya'daki zaviyeler aklıma geldi ve zihnimde Ruhbanlarla el-ihvân (kardeşler) yer değiştirdi.

San Cataldo kilisesi de aynı şekilde, üç kırmızı kubbesi ve bu kubbelerin üzerindeki Mağribî tarzındaki keskin uçlarıyla ve belirli uzaklıktaki kemerlerin altındaki duvarlarda bulunan boşluklarıyla, Arap tarzındadır (resim 16). İşte Palermo yakınlarındaki Montreale manastırı, her ne kadar

diğer yönleriyle Arap tarzı dışında kalsa da dik kemerleri ve taş hurma şeklindeki lavabosundan çıkan Arap stili fiskiyesiyle, Arap tarzındadır. Fakat bizde oluşan genel intiba, iki sanatın uyumlu ve mütenasip olmasıdır (resim 17).

Montreale manastırında birbirine girmiş işlemeli kemerlerden oluşan üç mihrabıyla (resim 18)⁵ İspanya'daki el-Bâbu'l-Merdûm camisine benzemektedir (resim 19). Bu kilisenin taşları, Mısır'ın Ezher Cami'sinde bir beyaz bir siyah taş örgüsünde olduğu gibi iki renklidir. Yine kare tarzında inşa edilmiş olan çan kulesinin şekli, ka'de üzerine oturan Mısır'daki Hakim Cami'sinde olduğu gibi Kuzey Afrika minareleri tarzındadır (resim 20).

Ortaçağ sanat tarihçisi Emilio Lavagnino, La Martorana kilisesinin ilginç burcunun, plan bakımından, Arap unsurlarından uzak kalmadığını ve bunun Sicilya'daki Arap sanatının özünden bir özellik taşıdığını, söylemektedir. Her ne olursa olsun, Şüphesiz ki minareler (ezan okunan yerler) doğunun çan kulelerinden ilham aldılar ve Batı'nın çan kulelerine ilham verme rollerini üstlendiler. La Martorana kilisesinin tavanındaki Arapça kitabenin benzeri Capella Palatina kilisesinde de mevcuttur.

Kısaca, Sicilya'da tecelli eden Arap sanatının iyi ve ileri bir konumda olduğu görülmektedir. Çünkü bu sanat, yalnızlıktan çıkmasıyla, kendisini topluluk ve uyrukla sınırlamaksızın güzelliği yaratmada batı sanatıyla ortaklığa girmesiyle, bize gücünü ispat etmektedir. Sanat sanat içindir.

Bibliyografya

G. Marçais, Manuel d'art musulman, Paris, 1926.

-----, L'art de l'Islam, Paris, 1946.

G. Rivoira, architettura musulmana, Milano, 1914.

U. Monneret De Villard, Le pitture musulmane al soffitto della Capella Palatina

G. Galassi, Roma o Bizanzio, Libreria dello Stato, Roma, 1953.

H. Terrasse, L'art hispano-mauresque, Paris, 1932.

G. Migeon, Manuel D'art musulman; Arts plastiques et industriels, Paris, 1927.

E. Lavagnino, L'art medioevale, Torino, 1945.

E. Mottini, Storia dell 'Arte italiano, Roma, 1949.

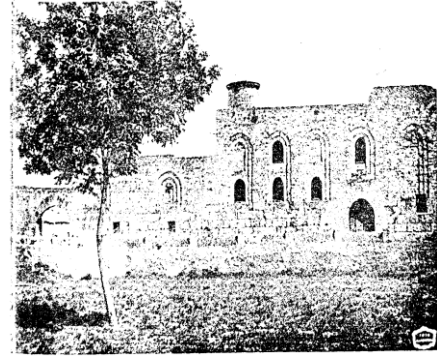
⁵ Kitapta bu numarada bir resim yer almamaktadır. (çev. notu.)

RESİMLER

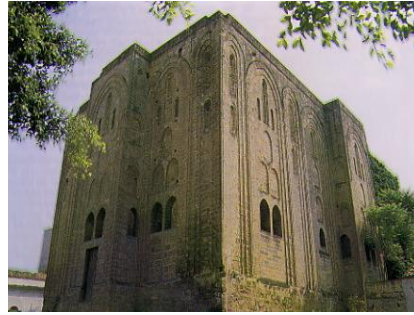
Resim 1

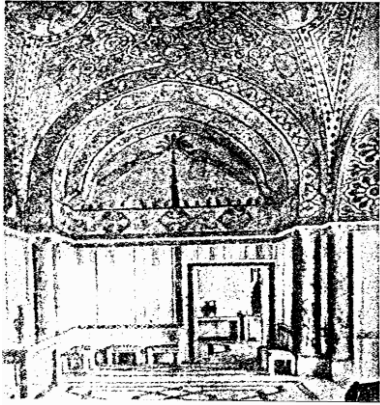
Resim 2

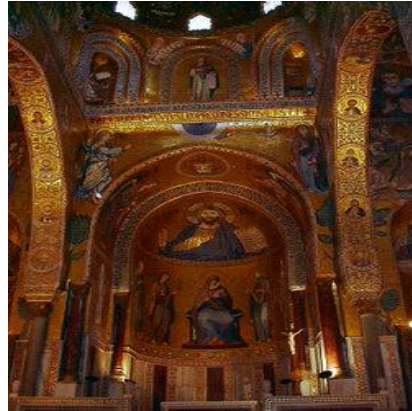
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

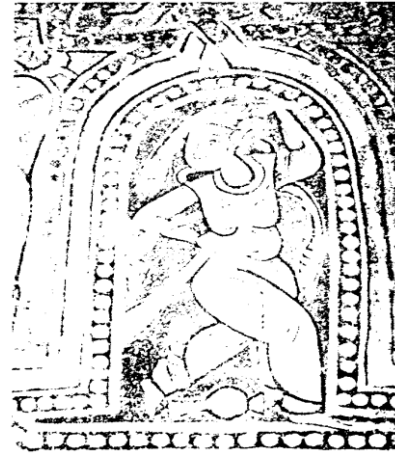
Resim 7

Resim 8

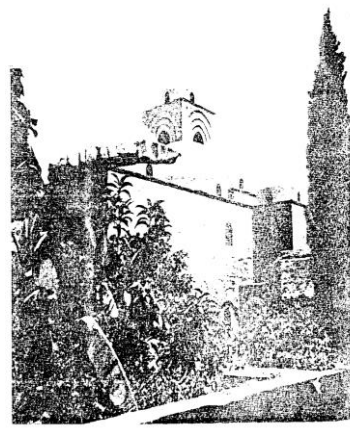
Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17